ગાથા-૧૨૧ થી ૧૨૫

ઉત્થાનિકા:- હવે જીવનું પરિણામીપણું સિદ્ધ કરે છે:-

ગાથા:-

કિં સ્વયં વિદધાતિ, ન સ્વયં ક્રોધિત્વાદે પરિણમે,
તો જીવ કો ગુણ નાહિ પણે પરિણામનલીન કાહે અરે! ૧૨૧.
ક્રોધાદિત્વાદે જો સ્વયં વિદધે જીવ પોતે પરિણમે,
સંસારનો જ અભાવ અથવા સમય સાંખ્યતણો ઠરે! ૧૨૨.
જો ક્રોધ-પુદ્ગલકર્મ-જીવને પરિણામાવે ક્રોધમાં,
તથા ક્રોધ તેને પરિણમાવે જે સ્વયં વિદધે પરિણમે? ૧૨૩.
અથવા સ્વયં જીવ ક્રોધત્વાદે પરિણમે - ગુણ બુદ્ધિ છે,
તો ક્રોધ જીવને પરિણમાવે ક્રોધમાં - મિથ્યા બને. ૧૨૪.
ક્રોધોપયોગી ક્રોધ, જીવ માનોપયોગી માન છે,
માયોપયુક્ત માયા અને લોભોપયુક્ત લોભ જ બને. ૧૨૫.

ગાથાર્થ:- • સાંખ્યમતના અનુયાયી શિષ્ય પ્રતિ આચાર્ય કહે છે કે હે ભાઈ! આ જીવ કર્મમાં સ્વયં ક્રોધાદિ બને અને ક્રોધાદિ ભાવે સ્વયં પરિણમતો નથી તો તે (જીવ) અપરિણામી ઠરે છે; અને જીવ જોતો ક્રોધાદિભાવે નહિ પરિણમતો, સંસારનો અભાવ ઠરે છે અથવા સાંખ્યમતનો પ્રસંગ આવે છે.

• વળી પુદ્ગલકર્મ જે ક્રોધ તે જીવને ક્રોધપણે પરિણમાવે છે એમ જુઓ તો આ પ્રશ્ન થાય છે કે સ્વયં નહિ પરિણમતા એવા જીવને ક્રોધ કેમ પરિણમાવી શકે? અથવા જે કારણ પોતાની મેળે ક્રોધભાવે પરિણમે છે એમ નક્કી બુદ્ધિ કરો, તો ક્રોધ જીવને ક્રોધપણે પરિણમાવે છે એમ હવું મિથ્યા ઠરે છે.

• માટે આ સિદ્ધાંત છે કે ક્રોધમાં ઉપયુક્ત (એકાગ્ર) જીવનો ઉપયોગ ક્રોધાકારે પરિણમતો છે એવો) આત્મા ક્રોધ જ છે, માનમાં ઉપયુક્ત આત્મા માન જ છે, માયામાં ઉપયુક્ત આત્મા માયારૂપે અને લોભમાં ઉપયુક્ત આત્મા લોભ છે.

ભાવાર્થ:- જીવ પરિણામસ્વભાવી છે. જ્યારે પોતાનો ઉપયોગ ક્રોધાદિરૂપે પરિણમે છે ત્યારે પોતે ક્રોધાદિરૂપ જ થાય છે એમ જાણવું.

ગાથાર્થ:- • પુદ્ગલદ્રવ્યનું પરિણામીપણું ગાથા ૧૧૬ થી ૧૨૦માં સિદ્ધ કર્યું તેમ જીવનું પરિણામીપણું સિદ્ધ (પ.નં. ૨૧૨) કરે છે. શિષ્યરૂપે પરિણમે છે જીવ કોણ સિદ્ધ કરવું છે એ કહ્યું. શિષ્ય જીવનો સ્વભાવ નહિ માટે (શિષ્ય) કરવું ઠરે છે કે જીવ આચાર્યે કહ્યો સિદ્ધ કરતા નથી. એ તો સ્વભાવ દૃષ્ટિ રાખવા વાત કરી, અહીં તો એની પર્યાયનો કો જ સ્વયં સિદ્ધ થાય છે, એમ સિદ્ધ કરવું છે.

• 'ક્રોધ' તો શબ્દ લઈને છે, પરંતુ ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ-દ્વેષ, વિષયવાસના [આદિ] શિષ્યરૂપે [જીવ] પરિણમે નહિ તો તે પરિણામનલીન કરે, અપરિણામી સિદ્ધ થાય; "એમ થતાં સંસારનો અભાવ થાય".

• દોષ કર્મ કરવાનું નહિ, કરવાનો નિમિત્તમાત્ર છે અને નિમિત્તના લક્ષે પોતાના અપરાધથી અજ્ઞાની જીવ રાગ-દ્વેષ, ક્રોધાદિભાવે પરિણમતો થાય છે. જીવ સ્વયંને પરિણમે

• "જો આમ એમ નક્કી કરવામાં આવે કે પુદ્ગલકર્મ જે ક્રોધાદિ છે તે જીવને ક્રોધાદિ ભાવે પરિણમાવે છે, તોય સંસારનો અભાવ થતો નથી તો એનું નિરાકરણ કો

પડી ગયેલું (આ પુત્ર) ફરવામાં કામે છે." જડતા જે દિશે છે કે કાલાને સિત્તરરૂપે પરિણામે છે - આ જે તમે તો છો તો એનાથી તો દોષ કાઢે છે.

- જવામાં જે સિત્તર થાય છે તેથી માત્ર માણ માણા નિમિત્ત પડિયા કે જડતેથી ફરાતે છે - [કેમ] કાલના [જે] તેમ પરિણામતાં કોને તેથી (જડયુક્તિ) પરિણામાતે છે ? શું પરિણામતાને પરિણામાતે છે ? એ જડ તેથી તેને પરિણામતાને પરિણામાતે છે ? [ચેતન] પરિણામતાને પરિણામાતે છે?
- જે પરિણામતા તેમ એને ફળ પરિણામાવા શક્તિ કોને [જે] બાહ્યથી (સિત્તરપણે) પરિણામે છે તો પછી કોણ્યો ક્યાં રહી ? પ્રભુ તું એમ માની લે કે હું તો પરિણામતીને જું - પરિણામત માત્રમાં તેમ (કેમ) એ જડ છે એ મને પરિણામાતે છે - ફરતો દિશે છે કે મને દોષ ફરાતે છે તો "એ પરિણામતાને પરિણામાતે છે કે તેની પરિણામતાને પરિણામાતે છે?"
- "ચેતન કે પરિણામતાને પરદ્વારા પરિણામાવા શક્તિ તેને ફરાય કે જે શક્તિ ચેતનાને દોષ તેને કેમ્ય તેથી ફરી શક્તિ નથી. [કેમ] ચેતન પરિણામતાને તો કેમ્ય પરિણામાવાવાળી અપેક્ષા હોવી તેમ, તેમ કે વસ્તુની શક્તિ કોને પછી કોણ્યો રાખવી તેમ.
- દૃષ્ટિ રાગમાં ગાગ, માણ તુલની જડપ્રેમ મારે છે કે કોની શોધનાથી મારે છે, પરથી તેને. તોડું કેટલાક ઉડું ઘણું તેમ, ગોરાનો (ઉના ઘેલાનો) ચેતનાભાવ છે, તેથી ઉડું થાય છે. જે વસ્તુમાં બાહ્યનું પરિણામન ફરવાની શક્તિ છે કે પછી કોણ્યો રાખવી તેમ. બાહ્યનામાં જો પરિણામનશક્તિ ન હોય તો ચેતન પરિણામનશક્તિ શી રીતે કામ શકે ? કેમ બાહ્યનામાં જો પરિણામની શક્તિ હોય તો ચેતનની કોણ્યોની જરૂર શું રહી ?
- તિર્યંચ કે ઘોડા માટી કેમ તેથી ઘડો તો તે (છે ?) તેથી ઘડો કે તો બાહ્યથી ઘડાયો છે. ઘડા માટી માટે કોનાથી તેથી ઘડો કે ખાન જૂઠી છે. જો બાહ્યનામાં તેથીરૂપે પરિણામવાની શક્તિ ન હોય તો ઘડાય શું તે ? કેમ પરિણામવાની શક્તિ છે તો પછી કોણ્યો ક્યાં રહે ?
- સિત્તર ફરવાવાળાને ફરતા-નિમિત્તના સંગથી કોણ્યો તેમ. પણ એ કે બાહ્યથી સિત્તર થાય તો (સિત્તર) ચેતનાભાવ થઈજાય કેમકે, પણ એ સિત્તર ફરવાનો ચેતનાભાવ-પરિણામન શક્તિ કોની છે. નિમિત્ત તો, પણ કોનું નિમિત્ત છે માટે કહો સિત્તરપણે પરિણામે છે એમ તેમ.
- માત્તર બરાબર લાગતાં છે કેમ ઘોડો કીડી નીકળે છે, તેમ કે કોની પરિણામનશક્તિ તેમ.
- (શ્રોતા: બધાને ફરતો ક્રિયાખંડ જુદો જુદો હોય છે ?) એ ફરતી, બાહ્યનો ક્રિયાખંડ જોઈએ, ત્યાં તો નિમિત્ત-જડ છે, બાહ્યના ક્રિયાખંડ પણની પરિણતી ફરતે છે બાહ્યને ફરતો, એ ફરતો એ કોઈ નિશાનીએ નીકળે છે, ફરતે ફરતો નથી.
- "એ રીતે બધે જ્ઞેય એવું છે! પરિણામનવાળાને પરિણામાતે છે કેમ તેથી પરિણામતાને તું પરિણામાવા શક્તિ છે એ [બધે] ખાન જૂઠી છે.
- તારી પરિણતી શોધનાથી તું સિત્તર ફરે છે. 'શોધના ની શરણે' કોણ છે તે ? દૃષ્ટિ ફેરવી તે તે તેમની શોધના છે, પરના ફરતો એમાં ક્યાં થાય છે એવું છે નહીં.
- "માટે જગ પરિણામન ચેતનાભાવવાળો ચેતનાભાવ છો." તું તારા પરિણામ ફરવાવાળો ચેતન: છો, ફરતે કે ક્યાં જ કહે. સિત્તરી નાખવાવાળો કોણ ચેતન બાહ્યથી પરિણામે છે - ફરતાં ચેતન [તેથી]
- "જેમ ગારુડના ઉચ્ચારણે પરિણામતો મંત્ર સંકલિત બાંધે ગારુડ છે": કાગે તે હું (જે) ગારુડ છું! કોણમાં બાકીનો દોષનો કોણો તેમ. બાકીનું ઉચ્ચાર ફરતાં ફરતાં (બાકી તે હું) બાકી ઘેલ ગયો એમ નિર્ણય છે.

- "તેમ કેવળજ્ઞાનસ્વભાવવાળા ત્રિકાળીરૂપે જેનો ક્રિયાંશ પરિણામનો છે તેનો જ્ઞાન જ મોક્ષ ત્રિકાળી છે. એ રીતે જ્ઞાનનું પરિણામસ્વભાવપણું સિદ્ધ થયું." : પોતાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન કરે તેનો જ્ઞાન જેનો ક્રિયાંશ ત્રિકાળમાં પરિણામિત છે તે જ્ઞાન ત્રિકાળ છે એમ માનીને ઘડો થયો તો ઘડો માટી છે.
- કેવળીની વાત છે કહીંયાં! જ્ઞાનીને તો કેવળજ્ઞાન પૂર્ણ પ્રગટ નથી છે, એ તો જ્ઞાન કરને કેવળીની પદવીના ઠાર છે. જ્ઞાન-દર્શનના પરિણામ થયા તો જ્ઞાનાકાર-દર્શનાકાર છે.
- ત્રિકાળમાં જેનો ક્રિયાંશ પરિણામનો છે તેનો જ્ઞાન સ્વયં ત્રિકાળી છે. ઘડો એ જ માટી છે. તેમની ધાર થઈ તો એ તેમ જ છે. રોટલી તોડ જ છે. પુત્ર-બાપ કોણ સિવાયરૂપે જ્ઞાન પરિણામે છે તો એ જ્ઞાન જ છે. એ જ્ઞાન જ છે, અજ્ઞાન નહીં-જડ નહીં, ત્રિકાળ નહીં.
- "એ રીતે જ્ઞાનનું પરિણામસ્વભાવપણું સિદ્ધ થયું"! પદાર્થનો પરિણામન સ્વભાવ છે. પરિણામન સ્વભાવ છે તો થાય છે, કોઈ ત્રણકાળ સ્થિરતા નહીં, એને રહેવા નહીં. સિવાય ત્રણકાળ રહે એ એ રહે તારા એને સિવાય નહીં ત્રણકાળ પણ એ રહે તારા. પોતાના સ્વચતુષ્ટય અપેક્ષા યુક્તાર્થિક સિવાય ત્રે છે એને પોતાના સ્વચતુષ્ટય સ્વપક્ષ યુક્તાર્થિક સિવાયનો તારા ત્રે છે. દીવા એ સ્વાંગ છે એને ઘર પણ સ્વાંગ છે. દીવા, એ પોતાની પદવીમાં, પરસ્પર્શિક (જ્ઞાન) સ્વાંગ ત્રે છે, ઘર પોતાના સ્પર્શિક સ્વાંગ ત્રે છે.
- એમ પુત્રો દુનિયાની વર્તમાન પદવી, સિદ્ધપણે કે અસિદ્ધપણે, પરમાણુમાં પણ સિદ્ધપણે કે સ્વભાવપણે, એમ તે તે સમયમાં તે તે પરિણામિનો ત્રણ તે દ્રવ્ય છે, માટે તે પરિણામિ તે દ્રવ્ય છે. એ પરિણામિ દ્રવ્ય છે. એ પરિણામિ બીજું દ્રવ્ય છે એમ નહિ.
- જે જે પરિણામન જે સમયમાં જે (જે) દ્રવ્યનું થાય છે તો [તે પરિણામન] એ દ્રવ્યમય છે, તો એને બીજું દ્રવ્ય શું ત્રે?

(પૃ.નં. 293) • (સમાધાન:) અનાદિથી જ્ઞાન ધ્રુવપણે રહે છે એને પરિણામસ્વભાવ પણ એનાથી તો છે. પણ્યું ઉદ્દયું એ પોતાનો સ્વભાવ છે. તેમ ત્રણ પરિણામને છે એવું છે નહિ. પરિણામન સ્વભાવ સિવાયના સિવાયરૂપે પરિણામે છે, તો એ પરિણામ એવું ત્રણ છે [એનો] એનાથી ત્રણે. પરનું ત્રણ તો [એનાથી] ત્રિકાળ ત્રણે શકતો નથી.

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) ગણાવો :-

1. આગળની પાંચ ગાથાઓ ૧૧૬ થી ૧૨૦ માં દ્રવ્યના પરિણામસ્વભાવની સિદ્ધિ કરી છે.
2. આ પાંચ ગાથાઓમાં જગના પરિણામસ્વભાવની સિદ્ધિ કરી છે.
3. આ જગ કોઈએ સ્વયં બનાવ્યો નથી.
4. આ જગ ત્રિકાલિકભાવે સ્વયં પરિણામતો નથી.
5. જડ કર્મ તરફનો જગ ત્રિકાલિરૂપ પરિણામે છે.
6. જગ પોતાની મેળે ત્રિકાલિરૂપે પરિણામે છે.
7. ત્રિકરૂપે પરિણામવું એટલા ત્રિક જ છે.
8. અંત અપરિણામી દ્રવ્યને ગુણ દ્વારા પરિણામાવી ન શકાય.
9. જે સ્વયં પરિણામી છે એવા દ્રવ્યને પોતાના પરિણમન માટે બીજા દ્રવ્યની અપેક્ષા ન હોય.
10. વસ્તુની શક્તિઓ પરની અપેક્ષા રાખતી નથી.
11. તુલાધરે મણકાને ઉપાડ માટે, નિજ તરફો મણકાને ગુરુત્વ આપ્યો, તેથી મણકાના ગુરુત્વના કારે તુલાધરને જ ગણવા જોઈએ.
12. ઓઘા ઘોરણના આખા ક્લાસમાં 'હું' જ અંત નામક ઘડો હતો, તરત જ અમારા શિક્ષક અમને ઉઘાડે ઉઘાડા ન કર્યા.
13. 'ઘોડાના બે શરણ' એવું આપણે ત્યાં પણ તરતની સિદ્ધિ માટે તેની ઘોડાના માલિકની રાહ જોવી જોઈએ, એ જેમાં તેના માટે પુરુષાર્થ કરવો ફરજિયાત નથી.
14. આ ગાથામાં મુખ્યપણે રોટલીની વાત કરવામાં આવી છે.
15. પરિણામિ તે દ્રવ્ય છે જેને દ્રવ્ય તે પરિણામિ છે - એમ અહીં કહ્યું છે.

ઉત્પાદિતા :- હવે આ અર્થનું નિરાકરણ $\frac{\text{નિરા-૬૫}}{\text{(હરિભદ્ર)}}$ નિયમ તરફ છે.

જાવ દ્રવ્યમાં જે સ્વભાવભૂત હોય પરિણામની શક્તિ છે,
તે સિદ્ધ એના પરિણામમાં નિષ્ફળ નહિ આ રીતે;
તાર કર્યું જાવદ્રવ્ય તેણે જાવના પરિણામનું,
જાવદ્રવ્ય તેના પરિણામનું ક્રિયા આ પરમાર્થનું. f.૬૫.

લોકાર્થ:- આ રીતે જાવની સ્વભાવભૂત પરિણામશક્તિ નિરપેક્ષ સિદ્ધ થઈ. અને સિદ્ધ થતાં, જાવ પોતાના જે ભાવને કરે છે તેનો તે કર્તા થાય છે.

ભાવાર્થ:- જાવ પણ પરિણામી છે; તેથી પોતે જે ભાવરૂપે પરિણામે છે તેનો કર્તા થાય છે.

સારાંશ:- પરિણામનું એ જાવની સ્વભાવભૂત શક્તિ છે, તેથી પર પરિણામાવે તો પરિણામે (પ્ર.નં.293) એવો તેથી સાર નથી. એના પરિણામનો તેણે સિદ્ધ કરે તે તેનું તેથી સહાય કરે તો પરિણામ થાય એવું છે નહિ.

- એકેકો પોતાનો ઉત્પન્ન પોતાના પરિણામનો કર્તા છે. બીજાના પરિણામનો એ કર્તા નથી. તેથી પણ કુંભ અને પટ તેથી પણ સંયોગી શરીર એનામાં તેઓ થયું નથી.
- "નિરપેક્ષ સિદ્ધ" - નિરપેક્ષ એટલે તેણે સિવાય સિદ્ધ થયા "સિદ્ધ થઈ;" તેણે સ્વાશ્રયે પરિણામશક્તિ છે એમ છે નહિ. આ આગળની ગાથાઓ તો એના પરિણામનો [આત્મા] છે - ઉત્પાદક નહિ, ઉત્પાદક નહિ.
- તેથી પણ પુદ્ગલ તેણે કર્મ કે તેથી પણ તેને પોતાની પરિણતિનો - પર્યાયનો - કર્તા છે, પરની પરિણતિનો તેણે કર્મ, તેણે તેને, તેણે દ્રવ્યમાં કર્તા નથી.

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :-

1. જો મારી કોઈએ મારી ધરેણાની ચોરી કરી હોય તો હું મારીશ તો હું ગુનેગારની કક્ષામાં આવીશ.
2. "નિરંતરતા" સૂચિત કોઈ વાર કોર્પોરેટ ન હોઈ શકે.
3. "નિરંતરતા" સૂચિત નિ: શુલ્કતાવાળા કોર્પોરેટ કોઈપણ વિના સૂચિત વિક્રય વગર - નિર્વિઘ્નપણે.
4. આ ધિરાણ ગાયા ૧૨૧ થી ૧૨૫ માં દર્શાવેલ વાજબી કિંમત માટે સમાયો છે.

ઉત્થાનિકા:- જ્ઞાની જ્ઞાનમય ભાવનો કેવો અજ્ઞાની અજ્ઞાનમય ભાવનો ત્યાગ જે કેવો હોય તે કહે છે:-

ગાથા:-

જે ભાવને આત્મા કરે, ત્યાગ ભાવ તે તણો;
તે જ્ઞાનમય છે જ્ઞાનીનો, અજ્ઞાનમય અજ્ઞાનીનો. ૧૨૬.

ગાથાર્થ:- આત્મા જે ભાવને કરે છે તે ભાવરૂપ કરણો તે ત્યાગ થાય છે; જ્ઞાનીને તો તે ભાવ જ્ઞાનમય છે અને અજ્ઞાનીને અજ્ઞાનમય છે.

ભાવાર્થ:- જ્ઞાનીને તો સ્વપરનું જ્ઞાન થયું છે તેથી તેને પોતાના જ્ઞાનમય ભાવનું જ કરવાનું છે; અને અજ્ઞાનીને સ્વપરનું જ્ઞાન નથી તેને અજ્ઞાનમય ભાવનું જ કરવાનું છે.

ટીકાનો સાર:- • સ્વપરય = સ્વયં + અવ. અવ્યય સ્વયં જ. અર્થે અવ્યય થી.

(પુ.નં.293) • દરેક આત્મા સ્વપરયોગ ઉદ્ભવવાના સ્વભાવવાળા છે. "તો પણ પોતાના જે ભાવને કરે છે તે ભાવનો જ ત્યાગ તે થાય છે." [અહીં] 'ભાવના' [એટલે છે કરણ] લેવા [જ્ઞાનીના અને અજ્ઞાનીના ભાવ] લિધા છે તે.

- નિશ્ચયથી કરવા યોગ્ય ભાવ કરીને પ્રાપ્ત થયેલ પોતાના ભાવનો જ-પરિણામનો જ આત્મા ત્યાગ થાય છે; કારણ કે ભાવ આત્માનું કરણ છે. કરણ ભાવ, કરણ અંતર જ કરણ કે કહ્યું નથી. આત્મા જે પરિણામને કરે છે કે પરિણામ તેનું કરણ છે.
- "તે ભાવ જ્ઞાનીને જ્ઞાનમય જ છે! ભાવ અજ્ઞાનને પણ કિ. જેને 'રાગાત્મક હું' એવો અનુભવ છે એવા જ્ઞાનીને જે પરિણામ થાય છે તે જ્ઞાનમય જ છે. ધર્મીને જ્ઞાનમય સમ્યગ્દર્શન, સમ્યક્ત્વાદિ, સમ્યક્ચારિત્ર એ જ્ઞાનમય અજ્ઞાનમય પરિણામ છે, એ પરિણામના ત્યાગી જ્ઞાની છે. ધર્મી જીવ દયા, દાન અને રાગાદિના પરિણામના ત્યાગી નથી. શરીરના પરિણામ તો કોણ કરે, પરંતુ જ્ઞાનાવરણની ભાવના પરિણામ પણ કોણ કરે કે શાસ્ત્રવાંચનના, સાંભળવાના જે ભાવ થાય છે તે જ્ઞાનીના નથી. રાગ-દ્વેષને ત્યાગ્યું અને પોતાને ભાવ્યું એવા જ્ઞાન પરિણામ, શ્રદ્ધા પરિણામ, ધ્યાન પરિણામ, વીતરાગ પરિણામ એ જ્ઞાનીનું કરણ છે.
- એ બધા જ્ઞાનમય ભાવ છે, એમાં રાગાદિ મિશ્ર છે નહીં.
- પ્રચાર-પ્રસાર કિયા કરે? પોતાની પરિણતિ કરે કે પરની કરે?
- સત્ય સ્વભાવી પોતાના પ્રભુ આત્મા, એ સત્યને જાણે કે સત્યનું કાર્ય કરે? કિયાને તો સત્ય પરથી પ્રચાર થાય છે, પરંતુ એ આત્માનું સત્ય સ્વભાવ પરિણામે છે, તો સત્ય-સ્વભાવમાં સત્યને જાણવાનો સ્વભાવ છે, પરંતુ પોતાના સિવાય રાગાદિ પરનું કરવાનો એનો સ્વભાવ છે નહીં.
- એકાદિ રાગ-ભાવને હું સામાન્ય ધ્યેય જ હું એટલે દૃષ્ટિ થઈ તો એ ધર્મીજીવને જ્ઞાનમય, શ્રદ્ધામય, શાંતિમય, સ્વરૂપમય, પ્રભુમય [ભાવ જ પરિણામ એવા છે] તેમ જ આત્મા પોતે વીતરાગ સ્વરૂપ છે તો એની પરિણતિ વીતરાગ જ આવે છે.
- [ક્રિયાનું ઉદાહરણ] તો કહે છે કે જીવે [એકે ગુણસ્થાને] સમ્યગ્દર્શન રાગી છે, [પરંતુ] એમ છે નહિ. એકે ગુણસ્થાને પણ સમ્યગ્દર્શન વીતરાગી પરિણતિ છે. કોઈ એમ કહે કે એકે ગુણસ્થાને સરાગ સમકિત હોય, તો એ તો રાગ-ચારિત્રનો દોષ ઉત્પન્ન છે, સમકિત તો વીતરાગી પરિણતિ છે. અહીં તો એમ કહ્યું છે કે જ્ઞાનમય ભાવનાં

રાગમય ભાવ છે જ નહિ, કેવલ તિર્યંચ રાગ સહિત ભક્તિ છે એ પાપ છે નહિ. સમ્યગ્દૃષ્ટિનો રાગ હોય પણ ભક્તિ રાગ રહિત હો.

- મનુષ્યપણું બાપ એ પાપનું ફાટે કોણે? કોણ કોણ તમે મનુષ્યપણું મને! ઉપરા-ઉપર તિર્યંચપણે મનુષ્યભવ મળે તો કોઈ ભવ મળે નહી બધે મળે તો તો મારે તો નિગોદમાં જાય!
- જ્ઞાનીના ભાવમય પરિણામનો કર્તા વીતરાગમય પરિણામ છે.
- અનંતાનંત ગુણની સંખ્યાની મર્યાદા છે નહીં કેવળ કેવળ ગુણ છે કાલમાં. કેવળ કેવળ કેવળ કેવળ કેવળ કેવળ કેવળ (તે) કેવળ ગુણ ત્રણ લોકના કેવળમાં કા દેખતો છે એવું કાળે નહિ, કેવળમાં કેવળ કેવળ કેવળ કેવળ ગુણનો સંસાર છે પ્રભાવનું એ બધા ગુણો વીતરાગ સ્વભાવી છે, એનિ વીતરાગ સ્વભાવી કાલમાં જ્ઞાન થયું તો કેવળી પર્યાયમાં વીતરાગતા જ કાળે છે. કહાંતા! એ એક શબ્દ [જ્ઞાનમય]માં ભર્યું છે.
- એ વ્યવહાર રત્નત્રયનો નિશ્ચય ઉડે પણ જ્ઞાનીને એવું જ્ઞાન છે, પરંતુ જ્ઞાનીનું એ તર્ક નહિ.
- રાગ રહિત એવો નિર્વિકલ્પ છે જ નહિ, નિર્વિકલ્પ પ્રભાવના ગુણ છે નહિ નાશમાં. નિર્વિકલ્પ સ્વરૂપ છે તો કેવળ ગુણ નિશ્ચયરૂપ-વીતરાગ સ્વરૂપ છે. એવી વાત ઉપર થઈ તો વીતરાગી પર્યાય એ એવું તર્ક છે. નિશ્ચયધર્મ તો વીતરાગી તર્ક એને વીતરાગી તર્ક એ પર્યાય [જ] છે.
- એ ભાવ જ્ઞાનીનો જ્ઞાનમય જ [છે]. 'જ' શબ્દ મૂક્યો છે. વીતરાગમયનો તર્ક એવો છે. ઓહો, ભાઈ નિવાર છે નહિ. 'તે ભાવ' એટલે? જે તર્ક થયું તે ભાવ, જ્ઞાનીને જ્ઞાનમય ભાવ છે. તે ભાવ એટલે તર્કનું જે તર્ક છે તે ભાવ. એટલે તો કહ્યું છે કે જ્ઞાનમાં રાગમય ભાવ છે જ નહિ, એવું રાગ રહિત સમકિત છે નહિ.
- જ્યાંની દૌડું, એ ઘડા દૌડું પાણી છે. જ્ઞાનીને તો એ દોડ દોની નહિ. ધર્મનો વિકાસ દોડ છે એમાંનો, અજ્ઞાનીનો વિકાસ દોડ છે સંસારમાં, ભવમાં. જ્ઞાનીનો વિકાસ સ્વરૂપ સન્મુખ છે.
- "ત્રિલોક તે તણે સમ્યક્ પ્રતિ સ્વ-પરના સ્વભાવ કાલમાં પ્રગટિ કાર્યોત્પન્ન ઉદય પામ્યા છે": સમ્યક્ પ્રતિ – સાચા ધારણાથી પણ નહિ એમ તે છે. પોતે જ્ઞાન આનંદમય એવો રાગ વિનાનો, એવો સ્વભાવનો વિકાસ થયો છે. સર્વ પરદ્રવ્યમાંથી એ વિભાવ પરદ્રવ્ય નામ શરીર, વાણી, મન, કુટુંબ એ તો ઠીક પરંતુ રાગાદિ પરદ્રવ્ય છે તેનાથી પણ વિભાવ કાલમાં પ્રસિદ્ધિ થઈ છે. ડ્ડ'તો એવાં છું-ડ્ડ'શાંતિ છું-ડ્ડ'વીતરાગ સ્વરૂપ છું એવો (કાલમાં પ્રસિદ્ધિ) કાર્યોત્પન્ન ઉદય નામ પ્રગટ થઈ ગઈ છે.
- સંસારમાં તો એમ તે છે તે કિનારા પર નાવ ભરી જાવી તો [તેને] દુઃખિત નામ રાગ થશે. (શ્રોતા! અહીં પણ [ઘણું કાલિ સમકિતીઓ] સમજે કરતાં ઘોડાં-ઘોડાં નામ છે!) ઘોડાં-ઘોડાં નામ નહિ, અંતરમાં (વિભાવ) સંસારમાં સંતોષ થતાં જાય છે. એ રાગ આવે પરંતુ એના પણ જ્ઞાતા થઈને નામ છે.
- "એને એ ભાવ એ જ્ઞાનીને જ્ઞાનમય છે": જ્ઞાનમય ભાવ એ પુણ્ય-પાપમય ભાવ છે.
- જ્ઞાની જ્ઞાનને તર્ક, અજ્ઞાની અજ્ઞાનનો તર્ક, [પરંતુ] પરનો તર્ક તો [ક્રિયા પણ] છે નહિ.
- કહાંતો! ગાડા બહુ ઊંડાં છે.
- "ત્રિલોક તે તણે સમ્યક્ પ્રતિ સ્વ-પરના વિભાવ નહિ એવાં નહિ વિભાવ કાલમાં

પ્રકારિ કિન્નર કેટલા થઈ જાય છે.": રાગ કહે જ્ઞાનાન્ત્ર નિજ છે કેમ સ્વયં કલ્યાણિને છે નહિ.

(પૃ.નં.૨૧૪) (ભાવાર્થ:) "જ્ઞાનીને તો સ્વ-પરનું જ્ઞેયજ્ઞાન થયું છે": રાગ "પર" છે કેમ જ્ઞાન, આનંદસ્વરૂપ "સ્વ" છે. એ સ્વ-પરની જુદાઈનું, ભિન્નતાનું, પૃથક્‌તાનું જ્ઞાન જ્ઞાનીને થઈ ગયું છે. ધર્મી એને દીકરો જેને રાગ-મિશ્ર કેમ કે કાલના સ્વભાવનું જ્ઞેયજ્ઞાન થયું છે.

- "એ દિશાને તેને પોતાના જ્ઞાનમાં જાણવું જ ઠર્યું છે": ધર્મી તો પોતાના નિર્મળ-શુદ્ધ-પવિત્ર પરિણામનો કર્તા છે. જ્ઞાનમાં આવે? જ્ઞાન-જાણવું-દેખવું-આનંદ-શાંતિ-સ્વરૂપના-ઉગ્રે શુદ્ધ પરિણામ જે છે, રાગથી ભિન્ન છે એવા શુદ્ધ પરિણામનું કર્તાપણ ધર્મીને હોય છે.
- (શ્રોતા: એમાં ગુણસ્થાન કયું આવે?) એમાં ગુણસ્થાનથી એ પાર છે.
- એનાથી સામાન્ય સ્વભાવનો ખિડ- એનો જ્ઞાન, એનો દર્શન, એનો આનંદ આદિ- જે ધ્રુવ છે, એની દૃષ્ટિ ધર્મીને થઈ જાય છે, તોપણ દૃષ્ટિમાં ધ્રુવના આલંબન છે, તો પૂર્ણ એને પામવા પરિણામને તે પૃથક્ થઈ ગયો છે.
- (શ્રોતા: જ્ઞાની ભક્તિ તો કરે?) એ રાગ આવે છે, એનો ભાવ છે.
(શ્રોતા: શૂન્ય થઈ જાય!) રાગથી શૂન્ય જ છે, આત્મા..
- ધ્રુવધામ-સ્થાન જે પોતાનું છે ધ્રુવ, એની દૃષ્ટિમાં આવ્યો છે તો તેને રાગ, દયા, દાન, ભક્તિ આદિના જે ભાવ છે એનાથી પણ ભાન ભિન્ન થઈ ગયું છે.
- "એને આત્માને સ્વપરનું જ્ઞેયજ્ઞાન નહિ તેથી તેને કલ્યાણમાં જાણવું જ ઠર્યું છે.": એ રાગ એને પોતાના સ્વભાવનું જ્ઞેયજ્ઞાન આત્માને નહિ હોવાથી એ દયા-દાન-પૂજા-ભક્તિ આદિના ભાવ એનો એ કર્તા થાય છે.

ગાથા-૧૨૬ : વિચારણા

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) ઉદાહરણો :-

1. આ ગાથામાં કેવળ અજ્ઞાની જીવની જ વાત કરી છે.
2. આ ગાથામાં કેવળ જ્ઞાની જીવની જ વાત કરી છે.
3. આ ગાથામાં જ્ઞાની તેમજ અજ્ઞાની જીવની વાત કરી છે.
4. "...(અર્થાત્ તે ભાવ આત્માનું સ્વ છે અને આત્મા તેનો કર્તા છે)..." રીતની શરૂઆતમાં કહેલા આ કથનમાં "સ્વ" શબ્દનો અર્થ જડસ્વ થાય છે.
5. "... તે ભાવ જ્ઞાનીને જ્ઞાનમય જ છે..." અહીં "ભાવ" શબ્દનો અર્થ ગુણ થાય છે.
6. ઉપરોક્ત કથનમાં "ભાવ" શબ્દનો અર્થ પર્યાય થાય છે.
7. "... તે ભાવ જ્ઞાનીને જ્ઞાનમય જ છે..." અર્થાત્ જ્ઞાનીને કેવળ જ્ઞાનમય ભાવજ થાય છે, પરંતુ રાગાદિના પરિણામ થતા નથી.
8. "... તે ભાવ જ્ઞાનીને જ્ઞાનમય જ છે..." અર્થાત્ જે ભાવનો જ્ઞાની કર્તા થાય છે તે ભાવ જ્ઞાનીને જ્ઞાનમય જ છે- એમ કહ્યું છે.
9. ધર્મી જીવને દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના પરિણામ તો થાય છે, પરંતુ તેના કર્તા તેઓ થતા નથી, કેવળ જાણનાર જ રહે છે.
10. જ્ઞાની પોતામાં થતા રાગ-દ્વેષાદિના પરિણામને માત્ર જાણે છે, તે જાણપણા પરિણામ જ્ઞાનમય છે.
11. કુદેવ-કુગુરુ-કુશાસ્ત્રનો પ્રચાર-પ્રસાર કરવો એ આત્માનું પરમ કર્તવ્ય છે.
12. સુદેવમય પરિણામ, શાસ્ત્રમય પરિણામ, સત્કર્મમય પરિણામ, પ્રાણીમય પરિણામ, વીતરાગમય પરિણામ- એ બધા જ્ઞાનમય પરિણામથી જુદા છે.
13. જીવે ગુણસ્થાને અપની સમ્યગ્દૃષ્ટિને અપ્રત્યાખ્યાનાદિ કષાય વિદ્યમાન હોય છે માટે તેનું સમ્યગ્દર્શન સરાગ હોય છે.
14. જીવો ગુણસ્થાનવર્તી અપની સમ્યગ્દૃષ્ટિનું સમ્યગ્દર્શન વીતરાગ હોય છે.
15. ઉપરા-છાપરી મનુષ્યભવ મળે તો વધુમાં વધુ આઠ મનુષ્યભવ મળે, ત્યાર બાદ નવમા ભવે જય તો ત્રીજામાં જય તો ત્રિગોદમાં જાય.

(૨) સાચું કે ખોટું (T/F) ઉદાહરણો :-

1. જો મારામાં અનંત ગુણોના નાશ કરવાની શક્તિ હોત તો હું મારા પહેલા અને છેલ્લા ગુણના નાશ કરવે કરી શકત.
2. આત્માના કેવળ કેવળ કેવળ કેવળ ગુણો બધા વીતરાગ સ્વભાવી છે.
3. મતિની ઇન્દ્રિયમુખ દોષયુક્ત સમ્યગ્દર્શનમાં બાધક છે. આ દોષ તેમની રાગ સાથેની એકતા સૂચવે છે.
4. જ્ઞાયકની મતિના જ્ઞાનને અજ્ઞાનમય ભાવ કહેવો તે યોગ્ય નથી.
5. જ્ઞાનીને જ્ઞાનમય પરિણામ હોય છે તે મુનિદશાની વાત છે, અપની સમ્યગ્દૃષ્ટિની નહીં.
6. "... સરાગ કે (જ્ઞાનીને) સમ્યક્ પ્રકારે સ્વપરના વિવેક છે આત્માની પ્રખ્યાતિ કરવાનો વિષય ખાસ છે..." અહીં 'સમ્યક્ પ્રકારે' શબ્દથી સાચું ઉદાહરણ જ્ઞાન સૂચિત થાય છે.

ગાથા-૧૭૭

ટીકાનો:- 'આત્મામાં કર્મ બદ્ધસ્પૃષ્ટ છે કે અબદ્ધસ્પૃષ્ટ છે'-તે તમે નયવિભાગથી કહો:-

ગાથા:
છે કર્મ જીવમાં બદ્ધસ્પૃષ્ટ-નિયત નય વ્યવહારનું;
પણ બદ્ધસ્પૃષ્ટ ન કર્મ જીવમાં-નિયત છે નય શુદ્ધનું. ૧૭૭.

ગાથાર્થ:- જીવમાં કર્મ (તેના પ્રદેશો સાથે) બંધાયેલું છે તથા સ્પર્શેલું છે એવું વ્યવહારનયનું વચન છે અને જીવમાં કર્મ અબંધાયેલું, અસ્પર્શેલું છે એવું શુદ્ધનયનું વચન છે.

સારાંશ:- • અધિકાર ઘણો સૂક્ષ્મ છે, પણ યથાર્થ છે. આ વાત અનંતકાળમાં જીવે યથાર્થપણે (પૃ.નં.૨૧૮) સાંભળી નથી. અજોડ! સમયસાર ગાથા ૧૭૭!

- "જીવના અને પુદ્ગલકર્મના અન્યોન્યપ્રત્યયપણાથી જેનાં તેને તે રૂપે નિજસ્વભાવનો અભાવ હોવાથી જીવમાં કર્મ બદ્ધસ્પૃષ્ટ છે એવો વ્યવહારનયનો પક્ષ છે." જ્યાં આત્મા અને પુદ્ગલકર્મ જડ એ બેયને બંધ સંબંધ છે નિમિત્ત-નૈમિત્તિક પરની સાથેનો ત્રિકાળ સંબંધ છે જ નહિ, પરંતુ અહીં બંધપર્યાયની દૃષ્ટિએ જુઓ તો બેનો એક સમયમાં બંધ સંબંધ છે એમ વ્યવહારનયથી દેખામાં આવે છે. બંધની પર્યાયદૃષ્ટિએ જોયામાં આવે તો તેને તે રૂપે નિજસ્વભાવનો અભાવ છે-એવો બંધ સંબંધ વ્યવહારનયથી છે.
- "જીવના અને પુદ્ગલકર્મના અન્યોન્યપ્રત્યયપણાથી જેનાં તેને અત્યંત નિજસ્વભાવ હોવાથી જીવમાં કર્મ અબદ્ધસ્પૃષ્ટ છે એવો નિશ્ચયનયનો પક્ષ છે." બંધ નિજી પદાર્થ જોડાજોડાને ચિત્રણ છે. નિશ્ચયદૃષ્ટિએ દેખો તો જીવ આત્મા અને કર્મનો સંબંધ છે જ નહિ, કિંતુ એક દ્રવ્યમાં બીજા દ્રવ્યનો અભાવ છે એને કર્મનો સંબંધ દેખો એ વ્યવહાર છે, ઉપચાર છે, કારણિક નય છે; પરંતુ જુઓ તો કર્મના સંબંધ રહિત નિજી ચીજ છે, એ નિશ્ચયનયનો પક્ષ છે.
- ચોરાશી લાખ યોનિઓમાં પરિભ્રમણ કરતાં કરતાં અનંત ભવ થયા, પરંતુ એ આત્મા કેંદ્ર કર્મના સંબંધે ઊભાની ચીજ છે, એવો નયનો પક્ષ પણ કદી થયો નહિ.
- પક્ષ'નો અર્થ: નિશ્ચયનયનો પક્ષ એટલે પિત્તુ છે એટલે રાગ છે. એ કર્મના સંબંધે રહિત છે એવો પિત્તુ કરવો એ નિશ્ચય નયનો પક્ષ છે; પણ એ આત્માની પ્રાપ્તિનું સાધન નહિ. આત્મા કર્મથી બંધાયેલ નથી એવો જે નિશ્ચયનયનો પિત્તુ છે ત્યાં સુધી આવ્યો, પરંતુ પછી શું?
- કર્મનો સંબંધ તો મારામાં છે જ નહીં, એ તો પહેલેથી નિર્બંધ કરતા આવ્યા છીએ. કર્મ-સંબંધે રહિત હું એવો એટલે નિશ્ચયનયનો પિત્તુ છે ત્યાં સુધી આવ્યો પછી શું? -એમ કહે છે. કર્મ અભાવે હું એવો એટલે નિશ્ચયનયનો સ્વભાવનો પિત્તુ એટલે રાગની વૃત્તિ ભિન્ન છે... અહીં સુધી આવ્યો, [પરંતુ] પછી શું? (શ્રોતા: એ પિત્તુનું શું કરવું?) પિત્તુને તોડી નાખ, તો તને લાભ-કલ્યાણ થશે. એટલા એ કરવું કેંદ્ર, પિત્તુને તોડીને (નિર્પિત્તુ) સ્વરૂપમાં આવ્યા થવું.
- પરનો તો સંબંધ છે જ નહિ, પરંતુ કર્મબંધનનો સંબંધ જે એટલે વ્યવહારનયનો છે, એનાથી પણ હું સંબંધ રહિત હું એવો એટલે સ્વાશ્રિત પિત્તુ ઊભો છે-પિત્તુ એટલે રાગની વૃત્તિ ઊઠે છે એને એટલી તે છે તે એનાથી હું? ત્યાં સુધી આવ્યો તોપણ તારું કલ્યાણ નહીં થાય. નિશ્ચયના પક્ષમાં હું આવ્યો અને ઊભો રહીને ત્યાં સંતોષાઈ જઈશ

તો તને ભાન નહીં થાય.

- હું ગંધરહિત છું - ત્રણ પ્રકારની હું રહિત છું (અનાદિ છું) એવો નિશ્ચયનયના આંગણે આત્માને પ્રતીત કીધાને છે, કેમ છું? હું અનાદિ છું, અનૂઠો છું, શુદ્ધ છું એવો પ્રતીત કીધે છે અને રાગ છે. એ નિશ્ચયનયના પક્ષનો સ્થાની અપેક્ષાએ કીધેલો રાગ છે.
- 'ચૈતન્યરૂપ અનૂપ અખૂટ નિધિ સમાન સદા મહ મેરો!' આવો પ્રતીત કરાવે છે ત્યાં પુણ્ય ભાવું તથી ક્યાં ઘેવું?
- હું આત્મા અનાદિ અનંતે ધ્રુવસ્વરૂપ જ છું એવો પ્રતીત જે વૃત્તિ કીધે છે, એ ગંધિનું ત્રણ છે. એ પ્રતીત વો એ એકાત્મ છે, ભાવગંધ છે. હું ગંધરહિત છું એવો પ્રતીત પણ ભાવગંધ છે.
- ગવેરીની દુકાનમાં કંદોઈ બેઠાં પરંતુ કંદોઈ બેઠાને આખું ત્રણ (ગાયનો) ઈ એ કા ગવેરાન છે કાને કા છે તે કા છે, કોણે તને શો ભાન થયો? આંગણું છોડી તે કંદોઈમાં જા [તો તને ભારી પ્રાપ્તિ થશે.]
- [હવે કોઈના ગાદીમાં રહે છે ?] "જે આત્મા તે પણે નયપક્ષીને ઓળંગી ગયો છે- પાર થયો છે તે જ સમયસાર છે." એ આત્મા છે. વ્યવહારનો પક્ષ તો છૂટી ગયો, પરંતુ નિશ્ચયનયના પક્ષને પણ છોડીને કંદોઈમાં આત્માનો નિર્વિકલ્પ અનુભવ રૂપે જ સમયસાર આત્મા છે; ત્યારે એને સમ્યગ્દર્શન થાય એને ત્યાગ થાય છે. ભારી વાત તો 'હું અનાદિ છું' એવો પ્રતીતને પણ પાર છે.

ગાથા- ૧૪૧ : સંશયવાદ

(૧) જોડી જોડો :-

1. વ્યવહારનય	A. જીવના પ્રદેશો સાથે પુદ્ગલનું અત્યંતાભાવ નથી અત્યંતાભાવ છે.
2. નિશ્ચયનય	B. જીવના પ્રદેશો સાથે પુદ્ગલનું બંધાયેલું નથી સ્પર્શાયેલું છે.
3. વ્યવહારનય	A. જીવ અને પુદ્ગલને અનોન્યપણાથી જુએ છે.
4. નિશ્ચયનય	B. જીવ અને પુદ્ગલને અનોન્યપણાથી જુએ છે.
5. વ્યવહારનય	A. જીવ અને પુદ્ગલ એક બીજાના સંબંધથી રહિત ભિન્ન ભિન્ન રહે છે.
6. નિશ્ચયનય	B. જીવ અને પુદ્ગલમાં ભિન્નતાનો અભાવ છે.

(૨) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :-

1. જીવ અને પુદ્ગલનું અનાદિ કાળથી બંધાયેલા છે, માટે તેમનો બંધ-સ્પર્શ સંબંધ ક્યારનો છે.
2. જીવ અને પુદ્ગલનો બંધ-સ્પર્શ સંબંધ એક સમય પૂરતો જ છે.
3. જીવ અને પુદ્ગલમાં અન્યોન્યાભાવ છે.
4. જીવ અને પુદ્ગલમાં અત્યંતાભાવ છે.
5. પહેલે સ્તરે સ્થિત રાગ, રાગની પ્રતિ
6. 'આત્મા ત્રણે બંધાયેલો અને સ્પર્શાયેલો છે'- એવો સિદ્ધાંત તે વ્યવહારનયનો પક્ષ છે.
7. 'આત્મા ત્રણે બંધાયેલો કે સ્પર્શાયેલો નથી'- એવો સિદ્ધાંત નિશ્ચયનયનો પક્ષ છે.
8. અજ્ઞાનીને વ્યવહારનો પક્ષ તો અનાદિકાલીન છે, પરંતુ કું'ત્રણે અનાદિકાલનું કોઈ નિશ્ચયનયનો પક્ષ તેને હોય નહિ.
9. શિષ્યને નિશ્ચયનયનો પક્ષ ક્યારે કોચાર્યશ્રીએ આ ગાથા કહ્યા છે.
10. નિશ્ચયનયનો પક્ષ કોનસ્વરૂપનું કથન છે.
11. નિશ્ચયનયના પક્ષમાં તો કું સંબંધ તો પણ ત્યારે ત્યાગ નહીં થાય- એમ સમજવા માટે આ ગાથા ઉપયોગમાં આવે છે.
12. આ ગાથા નિશ્ચયનયના પક્ષને પણ તોડી નાખવાની પ્રેરણા આપે છે.
13. "સંતરૂપ અનુપ અનૂપ, નિજ સમાન સદા પદ મેરો"- આવી ભાવના સ્વભાવ ભાવવાથી આત્માની પ્રાપ્તિ થાય છે.
14. "કું' બંધરહિત કું'"- એવો સિદ્ધાંત બંધના નાશનું કારણ નિર્જરાનું કારણ છે.
15. વ્યવહારનો પક્ષ તો છોડવાનો જ છે, પરંતુ વસ્તુનું નિશ્ચયસ્વરૂપ સારી રીતે સમજ્યા પછી નિશ્ચયનયનો પક્ષ પણ છોડવાનો છે- એવું આ ગાથાનું તાત્પર્ય છે.

સિદ્ધાંત:- પણ તેમ શું? જે આત્મા તે બન્ને નયપક્ષોને ઓળંગી ગયો છે તે જ સમયસાર છે, - એમ હવે ગાથામાં કહે છે.

ગાથા:-

> જો કિંચિ જાણમાણો ણેચ્છી વા અણાણેચ્છી અને ણયપક્ષી દોણ્ણિ;
> પક્ષાતિક્કંતો જો ઉવદિટ્ઠો સો ણેયો સમયસારો ૧૪૨.

ગાથાર્થ:- જાણમાણ કિંચિ જે અર્થ આણેચ્છી છે - એમ પ્રકારે તો ણયપક્ષી જાણ; પણ જે પક્ષાતિક્કંતો (અર્થાત્ પક્ષને ઓળંગી ગયેલો) કહેવાય છે તે સમયસાર (અર્થાત્ નિર્વિકલ્પ શુદ્ધ આત્મા જાણવો) છે.

ભાવાર્થ: જગત કાં 'બંધાયો છે' નહિ 'નહિ બંધાયો' - એ બન્ને ણયપક્ષ છે. તેમાંથી કોઈક બંધપક્ષ પકડ્યો, તેણે વિકલ્પ જ ગ્રહણ કર્યો; કોઈક અબંધપક્ષ પકડ્યો, તેણે પણ વિકલ્પ જ ગ્રહણ કર્યો; અને કોઈક બન્ને પક્ષ પકડ્યા, તેણે પણ પક્ષરૂપ વિકલ્પનું જ ગ્રહણ કર્યું. પરંતુ એવો વિકલ્પાતીત જે કોઈ પણ પક્ષ ન પકડે તે જ શુદ્ધ પદાર્થનું સ્વરૂપ જાણી તે-રૂપ સમયસારને - શુદ્ધાત્માને - પામે છે. ણયપક્ષ પકડવો તે રાગ છે, તેથી સમસ્ત ણયપક્ષને છોડવાથી વીતરાગ સમયસાર થાય છે.

ભાવાર્થ: "'જગતમાં કાં બંધાયો છે' એવો જે વિકલ્પ તથા 'જગતમાં કાં અબંધાયો છે' એવો જે વિકલ્પ (પૃ.નં.-૨૪૮) તે બન્ને ણયપક્ષ છે. જે તે ણયપક્ષને અતિક્રમે છે (-ઓળંગી જાય છે, છોડે છે), તે જ સર્વ વિકલ્પને અતિક્રમ્યો થકો નિર્વિકલ્પ, એવો ચિદાનંદસ્વભાવરૂપ થઈને સાક્ષાત્ સમયસાર થાય છે."

- જોઈ! આ મનુષ્યભવમાં ફરવા સાથે હોય તો આ છે. આ ભવને ભવના કેળવવા માટેનો આ ભવ છે. બાકી બધું ધોધું છે.
- ઉદ્દેશ અને ગણધરોની વચ્ચે મહાવિદેહ ક્ષેત્રે વિદ્યમાન વીતરાગ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ સીમંધરસ્વામી વર્તમાન વિરાજે છે. પાંચસો ધનુષ્યનો દેહ છે, બે હજાર હાથ ઊંચા છે. ત્રીસ પૂર્વનું આયુષ્ય છે. અને પૂર્વમાં ૭૦ લાખ ૮૪ હજાર ત્રીસ વરસ બાદ કરતાં બાકી છે.
- 'જગતમાં કાં બંધાયો છે' એવો જે વિકલ્પ-રાગ અને 'જગતમાં કાં અબંધાયો છે' એવો જે રાગ એ બન્ને ણયપક્ષ છે. જે એ વિકલ્પ-રાગ છે એને છોડી દે છે એટલે ણયપક્ષને અતિક્રમે છે, એને વિકલ્પાતીત કહી દે છે.
- એ વિકલ્પ હોઈ એનાથી જાગવાન શૂન્ય છે. વિકલ્પ શબ્દે રાગ, વૃત્તિ. કેંદ્ર પ્રભુ સ્વયં નિર્વિકલ્પ છે. અનંત ગુણનું એકરૂપ પ્રભુ કેંદ્ર છે એ વિકલ્પથી રહિત નિર્વિકલ્પ છે.
- "એવો ચિદાનંદસ્વભાવરૂપ થઈને": વિકલ્પ છે એનો ભાવ આજ થઈ ગઈ. એનાથી ભિન્ન થઈને. એવોડે એવો એને ભાગે છે. જો વિકલ્પ ટળે છે તો આત્મામાં જાગરણ થાય છે. એનાથી રહિત એકરૂપ આત્માને પકડે છે તો નિર્મળતા પ્રગટ થાય છે.
- એ નિર્વિકલ્પ આનંદ સાક્ષાત્ છે, એને ત્રણનો સંબંધ નો નહીં, પરંતુ વિકલ્પનો સંબંધ પણ નહીં.
- પ્રભુ તારી દેહની સ્થિતિ પૂરી થાય એ પહેલાં આ ત્રણનું છે ભાઈ! રજકણ તારાં રખડશે....
- આનંદ એને એકરૂપ વસ્તુ છે જેમાં વિકલ્પ ઊભું છે નહીં, એવો નિર્વિકલ્પ એવો ચિદાનંદસ્વભાવરૂપ. જાગવાન એવો ચિદાનંદ છે ? એમાં રાગ ? વિકલ્પ પ્રવેશ ન થઈ શકે; જેમ પહેલાના જમાનામાં શિયાળામાં ઠંડી કેંદ્ર કોરાણી નો પ્રવેશ થઈ શકતો નહિ તો.
- "સાક્ષાત્ સમયસાર થાય છે" કહેતાં સમયસાર આત્માનો અનુભવ થાય છે. વિકલ્પને તોડીને

નિમિત્ત દ્વારા થવાને નિમિત્તનો અનુભવ થાય. સંસાર સમયસાર કહે તો 'આત્મા છે' એવો (અનુભવ) થાય છે. જેવો આત્મા છે તેવો પ્રત્યક્ષ અનુભવમાં આવે છે – એમ થઈ છે. ત્યારે એને અંતરમાં આનંદનો અનુભવ થાય છે. તો પિત્તને છોડીને તું અંદરમાં જા, તને અતીન્દ્રિય આનંદનો સ્વાદ આવશે.

- "ત્યાં (પિશાચ સમજવામાં આવે છે ?) – જે 'જગમાં ફર બહુ છે' એમ પિત્ત કરે છે તે 'જગમાં ફર આવશે છે' એવા અર્થ પહેલે અનિત્યનો હોવા છતાં પિત્તને અનિત્યનો નહિ, અને જે 'જગમાં ફર આવશે છે' એમ પિત્ત કરે છે તો પણ 'જગમાં ફર બહુ છે' એવા અર્થ પહેલે અનિત્યનો હોવા છતાં પિત્તને અનિત્યનો નહિ;"
- 'બહુ છે' એવો પિત્ત કરે છે તો 'આવશે છે' એવો પિત્તને નજીક છે – અર્થ પહેલા પિત્તનું અનિત્યપણા કરતાં હોવા છતાં 'પિત્ત'નું અનિત્યપણા કરતાં નહિ.
- 'હું આવશે હું' એવો પિત્ત તે પુદ્ગલરૂપ છે, શુભરાગ છે એ પણ આત્માનો નહિ.
- 'ફર જગમાં આવશે છે' એવો પિત્ત કરે છે તે 'ફર જગમાં બહુ છે' [એવા પિત્તને] એને તો છોડે છે, પરંતુ આવશે છે એવા પિત્તને અનિત્યનો અર્થને છોડતો નહિ. આમ અર્થ પહેલે અનિત્યનો હોવા છતાં 'પિત્ત'ને અનિત્યનો નહિ. [નિમિત્ત થતો નહિ]
- "વળી જે 'જગમાં ફર બહુ છે અને આવશે પણ છે' એમ પિત્ત કરે છે તે, તે બન્ને પહેલે તદ્દ અનિત્યનો હતો, પિત્તને અનિત્યનો નહિ."
- પાછળ તો આવી ગયાં છે. ટીકામાં ત્રણ બોલ. બહુનો અને આવશેનો બન્નેનો પિત્ત કરે છે, છતાં એ પિત્તને છોડતો નહિ.
- "તેથી જે સમકિત જ્ઞાનપણે અનિત્ય છે તે જ સમકિત પિત્તને અનિત્ય છે; જે સમકિત પિત્તને અનિત્ય છે તે જ સમયસારને પ્રાપ્ત કરે છે – અનુભવે છે."
- કહાન! હું આવશે હું એવા પિત્તને છોડે છે, તે આત્માને પ્રાપ્ત કરે છે, તેને સમ્યક્દર્શન થાય છે, બીજાને સમ્યગ્દર્શન થતું નહિ.
- (ગાથા ૧૭ પછી) આ જ્ઞાનની પર્યાય જે છે તે, રાગ નહીં, પિત્ત નહીં – જ્ઞાનની પર્યાય જે છે તે વિકાર-પર્યાય એમાં આત્મા જ જણાવામાં આવે છે. અજ્ઞાનીને પણ બાહ્યિક જ્ઞાનની પર્યાયમાં આત્મા જ જણાવામાં આવે છે; પરંતુ જ્ઞાન રાગ અને પર્યાય ઉપર પણ દોષાદિ - પર્યાય ઉપર તથા દોષાદિ ઉપરાંત તથા [તેને] જણાવામાં આવે છે અને જાણે છે. પર્યાયમાં ઉપર અખંડ નિમિત્ત છે એનું જ્ઞાન થાય જ છે, પરંતુ તારી નજર ત્યાં નહિ. પર્યાયનો સ્વભાવ સ્વપર પ્રકાશક દોષાદિ સ્વને જાણે જ છે. એની જે વિચારધારા છે – જ્ઞાનપર્યાય - અવસ્થામાં જ્ઞાન છે તે એ જ્ઞાનમાં નિત્યની આત્મા જણાય છે. તારી વર્તમાન પર્યાય ભલે અજ્ઞાન છે, પણ એ પર્યાયમાં તારી નજર સ્વ એ જણાવામાં આવે છે.

(પૃ.નં. 220) - 'આત્મા આવશે છે એવો જે પિત્ત છે, તેને શું? તેને આત્માનું સ્વરૂપ શું મિલ્યું? એ પછી આત્મા તેનાથી ભિન્ન અને જ્ઞાન શું થયો?

- 'જગમાં ફર બહુ છે' વ્યવહાર સંબંધે છે એવો જે પિત્ત તથા 'જગમાં ફર આવશે છે' એવો જે પિત્ત-રાગ- તે બન્ને જ્ઞાનથી છે, ભેદ જ્ઞાનથી પડે છે, જ્ઞાનનું નિશ્ચય સ્વરૂપ બહુ છે, આવશે છે એવો પિત્ત છે એ વ્યવહાર છે. આવો ફુટ તથા જ્ઞાનનો [નહિ.

તો વ્યવહારય ક્યાં છે? એવા પણ નિશ્ચય રૂપે તો વ્યવહાર થાય.

- કેવળજ્ઞાની દૃષ્ટિમાં છેલ્લો સાર છે. નિર્વિકલ્પ વેદન થાય ચિત્ત ચિત્તાનો જે સમયસાર છે એને જેણે છે તેણે અનુભવ્યો.
- 'અબદ્ધ છે' એ નિશ્ચયનો પક્ષ છે, પક્ષ તો. અબદ્ધ છું, મુક્ત છું એવા પુણ્ય કોટિમાં સ્વને કાલ્પિને સ્થાપ્યા પછી, એવો ચિત્ત રૂપે જે તો પણ એ રાગ છે, બંધનનું કારણ છે; ત્યાં સુધી એને આત્માનો પત્તો ન પાડ્યો.
- બદ્ધ અને અબદ્ધ બેય છે—એ પણ એક ચિત્ત છે.
- ચિત્ત છે એ સ્થૂળ ઉપયોગ છે. એ સ્થૂળ ઉપયોગ વડે સૂક્ષ્મ વસ્તુ આત્મા અનુભવમાં ન આવે. સૂક્ષ્મ ઉપયોગ રૂપે જે વડે એ જણાય—એ જણાય એનું નામ સમયસાર છે. તે સમયસારને પ્રાપ્ત રૂપે છે એવાને અનુભવે છે.
- વસ્તુ છે એ બદ્ધ ન હોય, [એને] આવરણ ન હોય; વસ્તુને પરની સાથે સંબંધ ન હોય. એ પર્યાયને પર સાથે નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ છે. પરંતુ છે એ સંબંધ વિનાની છે. એવો પણ એક ચિત્ત ભેદ્યો એને છોડે.
- (શ્રોતા: ચિત્ત છોડે તે શૂન્ય ન થઈ જાય?) શૂન્ય થઈ જાય તે.. ચિત્તથી. ચિત્તથી શૂન્ય [એવા] સ્વભાવથી [એ] ભરેલો [છે.] તેમજ અસ્તિ ભાવ છે તે, જ્ઞેયરૂપ ભાવ વસ્તુ છે તે—વસ્તુ છે તો તે તેજ પ્રકાશ કરે. અનંત શક્તિઓનો સંગ્રહ એનું અસ્તિત્વ દ્રવ્ય છે.
- અહીં તો કહે છે કે શૂન્ય થઈ જાય શૂન્ય થઈ જાય, એ એમ નહીં [પરંતુ] ચિત્તથી શૂન્ય થઈ જાય. (શ્રોતા: એ તો આત્માનો આશ્રય રૂપે ત્યારે નિર્વિકલ્પ થાય) શૂન્ય થાય તો અસ્તિ છે કે નહીં તેજ કાર? છે તો ચિત્તથી શૂન્ય થાય, પરંતુ વસ્તુથી તો વસ્તુનો અનુભવ થાય.
- (ભાવાર્થ:) "જ્ઞાન ક્રમે બંધાયો છે 'તથા' 'તથા બંધાયો'—એ પણ બધક છે. તેમાંથી તેજ એ બંધથી મુક્તિ, તેણે ચિત્તને જ ગ્રહણ કર્યું; તેજ એ અબંધ મુક્તિ મુક્તિ, તેણે પણ ચિત્ત જ ગ્રહણ કર્યું; અને તેજ એ બન્ને મુક્તિ મુક્તિ, તેણે પણ પક્ષપાત ચિત્તનું જ ગ્રહણ કર્યું." એમાં બેયને માન્યું માટે અનેકાંત, એ અનેકાંત નહીં, મિથ્યા અનેકાંત છે. અબદ્ધ સ્વરૂપનો અનુભવ, તે સમ્યક્ અનેકાંત છે. [પરંતુ] સમ્યક્ અનેકાંત ચિત્ત વિનાની ચીજ છું. એને સમ્યક્ અનેકાંત થયું [અનુભવ થયો] એ નહી પર્યાયનું જ્ઞાન રૂપે એને વ્યવહાર અને પ્રમાણ જ્ઞાન રૂપેમાં કામે છે.
- "પરંતુ એવા ચિત્તોને છોડી જે તેજ પણ મુક્તિ ન પકડે તે જ શુદ્ધ પદાર્થનું સ્વરૂપ જાણી તે-રૂપ સમયસારને—શુદ્ધાત્માને—પામે છે. બધક પક્ષનો તે રાગ છે, તેથી સમસ્ત બધકને છોડવાને નિરંતર સમયસાર ઉપાય છે." શુદ્ધાત્માને પામે છે [કહીને] તે કોઈ સમ્યગ્દૃષ્ટિમાં શુદ્ધાત્માને પામે છે. નિર્વિકલ્પ જ્ઞાન જે કોઈ છે એનો અનુભવ દૃષ્ટિ નિર્મળ થઈ ગયો તેજ એક સમયસાર એને કહ્યા છે.
- કહી ક્રમક્રમ [કરિતાર] માં એ ચિત્ત તેણે તજી, ચિત્ત તણું ફળ—એ તો મિથ્યાત્વભાવ છે.
- બધકને પક્ષનો તે રાગ છે! કહી રાગવાળી બધ ભાવ છે. 'નિશ્ચયનયાશ્રિત મુનિવરો પ્રાપ્ત કરે નિર્વાણની'—એ જે કહ્યું) એ ચિત્ત નહીં ત્યાં; એને આનંદ આવ્યું છે તે.. 'પ્રકૃતિનો સ્વભાવ નથી, વ્યવહારનું વર્ણન કરે' ત્યાં સ્વભાવનો આશ્રય રૂપે તો ઉત્પાદ થાય

એમ કાર્યું એમાં રિત્ત નહીં. કોઈ [કા ગાથામાં] તો રિત્તનો પક્ષ કહ્યો છે.

- (શ્રોતા: અનુભવ મહોત્સવ તિષ્ઠ સાધન દોષ ? નહીં ?) અજ્ઞાનીનો જે રિત્ત કાર્યો તે પણ સાધન નહી પછી પ્રશ્ન (શું ?) કો સાધન હતું તે પુરાણીની. જ્ઞાનની જે પર્યાય પર લક્ષ ગયો છે તે જ્ઞાનને અંતરમાં વાળ્યું, રિત્ત વિના એ સાધન છે. આત્મા વીતરાગ મૂર્તિ પ્રભુ એને વીતરાગ ભાવે જ એનો અનુભવ થાય, એના સ્વભાવનું સાધન એ છે. અસંખ્ય ગાદીના ધણી ઓમાં કાર્યું છે કે ! 'મોક્ષના સ્વભાવથી જ જ્ઞાનમાં કાર્ય એનો પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન છે.' ત્યાં સાધન-સાધન તિષ્ઠ હતું નહિ. વસ્તુનું સ્વરૂપ જ એવું છે.
- સોળે ગુણસ્થાને વીતરાગ સમયસાર ધર્મ છે. ફરમાન વળી કહે છે કે સોળે ગુણસ્થાને સરાગ સમકિત છે, [પરંતુ] એનો આશ્રય દોષ છે એમ કહીને [તેને સરાગ] ગણ્યું છે.
- 'ઘર ઘર અંતર જિન વસે, ઘર ઘર અંતર જૈન.' જૈન ઘરમાં વસે છે એનો અર્થ શું થયો ? અંતર દૃષ્ટિમાંથી રાગની અસત્તા તોડી છે અને સ્વભાવની અસ્તિ થઈ છે તે જૈન [છે.] રિત્તના ત્યાગમાં, સ્વભાવની દૃષ્ટિમાં જૈનપણું વસે છે; પરંતુ અંદરમાં રાગની ક્રિયા તે કું'ધું, તે ઘરમ છે, એ અજૈન છે. એ ઘરમાં અજૈન છે. 'મત મહિરાકિ પાનકો મતવાલા રોમાંકે જૈન' ! વસ્ત્ર ઉતારનો ત્યાગ કોઈએ, એ વિના ત્યાગી કેવાય ? એણે તો પોતાના મતના મહિરા-દારૂ પીધાં છે. તે રિત્ત રહિત થયો નથી, તેથી તે જિન થયો નથી, તેથી તે જૈન થયો નથી.
- ઉદારની પ્રભુતિ જોઈને તું કહે કે આ જૈન છે, એમ નથી. અને ઉદારની વિભૂતિ દેખીને તું એમ કહે કે આ જૈન છે એમ નથી. જે વસ્તુ જિનસ્વરૂપ છે તેને તેના રિત્ત રહિત થઈને વીતરાગભાવપણે સમયસારને પ્રગટ કરવો એ જૈન. અંદરને એમાં તિષ્ઠ પણે કે વાડા નથી.
- એ રમતું અંદરના રાગ અને રાગ રહિતની અપેક્ષા[એ] છે. ઉદારની સાથે એને તિષ્ઠ સંબંધ નથી. ઉદારથી (સંયોગ) દારૂડિયા માંસ્યો માટે રાગ થયો, એમ નથી. ઉદેનના વસ્ત્રમાં આવે છે તે ત્યાંથી કું'ધો છે - દોષ રાખ્યો છે, ક્યારે ત્યારે ફિટાઈયાના માંડ્યો પાછો.
- (શ્રોતા: અઠ્ઠાવીસ મૂળગુણ અને પંચ મહાવ્રત તો જૈનમાં જ આવે છે.) જૈનમાં આવે છે પણ એ તો રાગ છે, રાગ છે એ જૈનપણું નથી તિષ્ઠ.

ગાથા ૧૪૨- ઘારણા

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) બતાવો :-

1. સિદ્ધક્ષેત્ર જાવાળાનો ફેલ 500 યોજન (2,000 કોશ) હોવો છે.
2. સિદ્ધક્ષેત્ર જાવાળાનું આયુષ્ય 1 કરોડ (10^7) પૂર્વનું છે.
3. અને પૂર્વમાં 70 લાખ 56 હજાર વર્ષ થાય છે.
4. સિદ્ધક્ષેત્ર જાવાળાનું આયુષ્ય 1 કરોડ (10^7) પૂર્વ વર્ષ છે અર્થાત્ 70 લાખ 56 હજાર કરોડ કરોડ $= 70,56,000 \times 10^7 \times 10^7 = 70,56,000 \times 10^{14}$ વર્ષનું છે.
5. નયપક્ષને અસત્યનો અર્થાત્ નયપક્ષને ઓળંગી જવો, તેને છોડી દેવો.
6. જે આત્માને પક્ષપાત શૂન્ય માનીશું તો તે નક્કી શૂન્ય-ખાલી-થઈ જશે.
7. કોઈ કોઈ રાગીઓના ચિત્ત પ્રધાનસ્વરૂપ આત્મામાં પક્ષનો પ્રવેશ જ નહિ.
8. આ ગાથા અનુસાર હું કારક જ સાક્ષાત્ સમયસાર છું.
9. નયપક્ષના પક્ષને છોડીને આત્માનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ એ સાક્ષાત્ સમયસાર કહેવાય છે.
10. અને નયપક્ષનો પક્ષ કરનાર બધા નયપક્ષને તો અસત્ય છે, પરંતુ પક્ષને અસત્ય નહિ.
11. 'પક્ષને અસત્ય નહિ' એટલે નિષ્પક્ષ એવો નહિ.
12. મૂળ ગાથામાં 'આત્મા ત્યાં બદ્ધ છે' અને 'આત્મા ત્યાં અબદ્ધ છે' એમ બે નયપક્ષ કહ્યાં છે; ટીકામાં 'આત્મા ત્યાં બદ્ધ છે અને અબદ્ધ પણ છે' એમ ત્રીજો પક્ષ પણ અનુસંધાનાર્થે કહ્યો છે.
13. એકેક ગુણસ્થાને સરાગ (રાગ સહિતનું) સમ્યગ્દર્શન થાય છે, તેથી સાક્ષાત્ સમયસાર એવો નહિ; તેરમા ગુણસ્થાને પૂર્ણ વીતરાગ થતાં સાક્ષાત્ સમયસાર થવાય છે.
14. મારી વર્તમાન અવસ્થા સ્થાનમાં મારી જ્ઞાનની પર્યાયમાં મને મારો આત્મા અજ્ઞાત નહિ.
15. 'આત્મા બદ્ધ છે' અથવા 'આત્મા અબદ્ધ છે'- એવા બધે પક્ષોથી હિત થાય નહિ, માટે નય-પ્રમાણાદિ વડે આત્માને જાણવાથી હિત થાય નહિ.

(૨) સાચું કે ખોટું (T/F) બતાવો :-

1. નયનો પક્ષ એ નયનું નિશ્ચયસ્વરૂપ છે.
2. ચિત્ત એ ચૂર્ણ ઉપયોગ છે.
3. સમયસારને પ્રાપ્ત કરવા અર્થાત્ સમયસારને અનુભવવા.
4. 'આત્મા ત્યાં બદ્ધ છે' અને 'આત્મા ત્યાં અબદ્ધ છે'- એમ બંનેને માનવું એ અનેકાંત છે.
5. 'નિશ્ચયનયાશ્રિત મુનિવરો પ્રાપ્ત કરે નિર્વાણ' (સમયસાર ગાથા ૨૭૨)માં નિશ્ચયનયનો આશ્રય કરવાનું કહ્યું છે, આ ગાથામાં નિશ્ચયનયનો પક્ષ છોડવાનો છે- માટે આ બંને ગાથાઓમાં મોટો વિરોધ છે.
6. 'પોતાના સ્વભાવથી જ જગતમાં આવે કોઈ પ્રત્યક્ષ રાગ છે'- એમ અજ્ઞાનના ઉદય કાળમાં કહ્યું છે.
7. (નયપક્ષના) ચિત્ત રહિત થતાં જ જ્ઞેય થવાય છે, માટે હું સાક્ષી જ્ઞેય નહિ.
8. ઉદયના સંયોગો દ્વારાકાળે રાગ ઘટે છે.

ઉત્થાનિકા:- હવે, 'જો આમ છે તો નયપક્ષના ત્યાગની ભાવનાને પરસ્પર વિરોધ ન આવે?' એમ તર્કને લક્ષમાં રાખીને નયપક્ષના ત્યાગની ભાવનાનાં ૨૩ વિશેષણ વિષયો કહે છે.

ગાથા:

(હરિગીત)

નયપક્ષોથી પર અને જે સ્વરૂપગુપ્ત બની રહે,
થઈ શાંતચિત્ત વિકલ્પહીન તે જ્ઞાનઅમૃતને પીએ. ૬૯

ટીકાર્થ:- જેઓ નયપક્ષોથી છોડી (પોતાના) સ્વરૂપમાં ગુપ્ત થઈને સદા રહે છે તેઓ જ, જેમનું ચિત્ત વિકલ્પજાળ રહિત શાંત થયું છે એવા થયા થકા, જ્ઞાનામૃતને પીએ છે.

ભાવાર્થ:- જ્યાં સુધી તીવ્ર પણ પક્ષપાત રહે છે ત્યાં સુધી ચિત્તનો ક્ષોભ મટતો નથી. જ્યારે નયોનો સર્વ પક્ષપાત મટી જાય ત્યારે જીવદ્રવ્ય દશા થઈને સ્વરૂપની સુધા નિરાકુલ થાય છે, સ્વરૂપમાં પ્રવૃત્તિ થાય છે અને અતીન્દ્રિય સુખ અનુભવાય છે.

સારાંશ:- "જેઓ નયપક્ષોથી છોડી (પોતાના) સ્વરૂપમાં ગુપ્ત થઈને સદા રહે છે".

(પ્ર.સં.220) અહીં કોઈ એવો તર્ક કે નયો અનેકાંત વિરોધી માટે એ ખોટું છે અને તેથી બીજું જ દર્શાવે. જિનેન્દ્ર પછી [તે છે ?] વાણીમાં આવ્યું પરંતુ બધું તર્ક કાળજું માટે તીક્ષ્ણ-બીજું પણ દર્શાવે. કોઈ તો વિકલ્પોથી પરમાત્માએ જોયું તેવું - થોડું તેવાનું - એવું જાણે છે; અનેકાંત [વસ્તુસ્વરૂપ] સિદ્ધ હોય નહિ. જેવું નિત્ય તેવું નિત્ય, [પરંતુ] જેવું તેવાથી સિદ્ધ (વિના) ન હોય.

- 'જેઓ નયપક્ષોથી છોડી પોતાના સ્વરૂપમાં ગુપ્ત (થઈને) કદાચિત્ રાગનું અનુભવન થાય છે અને જ્ઞાન તેમ કોઈક પ્રગટ નિત્ય ગુપ્ત થાય છે. સ્વરૂપમાં જાય છે એવું જ્યારે [રાગ]ની ઉત્પત્તિ થતી નથી, તેથી તે વિકલ્પને છોડે છે એમ સામાન્ય વિષય તેવામાં આવે છે.
- રાગનો સંબંધ છે એ એક સમયની પર્યાય માત્ર છે; વસ્તુ છે, દ્રવ્ય છે અને તો તેનો સંબંધ છે જ નહિ.
- 'સદા રહે છે' કદાચિત્ તીવ્ર-વાર થઈ જાય અને વળી પાછા પડી જાય, એ પ્રકાર કહી નહિ કરો.
- "જેમનું ચિત્ત વિકલ્પજાળ રહિત શાંત થયું છે એવા થયા થકા, જ્ઞાનામૃતને પીએ છે.": વિકલ્પની જાળ આકુળતા છે. પ્રગટ અનાકુળ કોઈક છે. વિકલ્પની આકુળતા ગઈ છે તેથી નિરાકુળ શાંત થયો છે. 'એવા થયા થકા' - એ શાંત થયું છે ઈ પુરુષાર્થી છે. પોતે, પોતાથી થયા થકા - તેનો અભાવ થયો માટે જ્ઞાન થયા, તીવ્રતાથી અભાવ માટે થયા? (એમ નહિ.) કોઈ તો થયા થકા ઉક્ત. એને તીવ્રતાથી અભાવ ગઈ નથી.
- 'જ્ઞાનામૃતને પીએ છે': એ વિકલ્પ છે ઈ ઝેર છે. તારો સ્વભાવ જ અમૃત છે. એ તો જે છે એવો [પર્યાયમાં] છે. પ્રગટ અમૃતસ્વરૂપ તો છતો, પરંતુ વિકલ્પને તોડીને જ્ઞાનામૃતને પીએ છે. આનું નામ સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન છે.
- નયોના પરિણામ તો ઝેર છે, પરંતુ હું અનાકુળ છું એવો વિકલ્પ પણ પ્રગટ, અમૃતના સાગર માટે એ ઝેર છે.

- [પિંડજ્ઞાન] જ્ઞાનથી બધા વ્યવહારમાં વર્તન કરે, પણ મુક્તિ તો નિશ્ચય કારણ કારણને છે. જેનું જ્ઞાન જ રાખ્યું કે વ્યવહારનું, એ કારણ જ્ઞાન વિના પરમ નિશ્ચયરૂપ નય કેમ થઈ શકે? એનાં ઘણાં બહિરંગ કારણમાં પણ દેવ જ્ઞાન છે, વિનયન છે, એ અંતરંગમાં નહિ જાય શકે.
- (જ્ઞાનાર્થિ:) પહેલ થોડી કે તો તેવી ઊભા કાર કરી? એમ કહે. કોઈ તો કહે આવો પિત્તળને જ પરિણામ (કહ્યો છે) વસ્તુ તો જે પિત્તળ નિશ્ચય કર્યો અને જોઈ કે તો બરાબર તેવા જ છે.
- પિત્તળ તોડ્યો તો પિત્તળ જે નિશ્ચય કર્યો તે વસ્તુ કાલ છે - કાલ છે, અંદર જે પોલમાં કાલ છે. પહેલ તોડ્યો માટે તેવી ઊભા રીતે પોલમાં કાલ છે કે ઊભા રીતે કાલનું રૂપ અંદર જણાતું છે, એમ કહે.
- "જ્યારે બધાનો સર્વ પરિણામ નથી થાય છે ત્યારે વિચારના દ્વારા થઈને સ્વરૂપની શ્રદ્ધા નિર્વિકલ્પ થાય છે, સ્વરૂપમાં પ્રવૃત્તિ થાય છે અને અતીન્દ્રિય સુખ અનુભવાય છે."
- જ્યારે બધાનો સર્વ પરિણામ નથી થાય છે - એનો અર્થ એવો કહે કે જ્ઞેય તું બધા છે - અજ્ઞાન કારણો છે - કારણ કેવળ ગુણોનો પિંડ છે, એ પાછું પરિણામ છૂટી જાય તે બધું નીકળે પાછું કેમાંથી? એમ કહે.
- વિધિ છે એ જ પ્રમાણે છે, પરંતુ પિત્તળ રહિત જે બધાં છે તેને કેવે અનુભવ થાય કહે. પિત્તળ રહિત થાય તો જેવું છે તેવો જ અનુભવ થાય એને કહી શકે કે બરાબર છે છે.

ફિશા-૬ : ઉપસંહાર

(૭) સાચું કે ખોટું (T/F) બતાવો :-

1- પૂર્વોક્ત ગાથા ૧૪૨ના ફલના ઉપસંહારનો આ ફિશા છે.

2- "જેઓ નયપક્ષપાતને છોડી (ઓળંગી) સ્વરૂપમાં ગુપ્ત થઈને સદા રહે છે" - મૂળ પાઠના આ ફલનો અર્થ એમ થાય છે કે નયે આત્માને અબદ્ધ કહ્યો તે ખોટું છે અને સાચા વસ્તુ તો તેનાથી ભિન્ન જુદી છે.

3. ભગવાનની વાણીનો ગર્ભ જ જાણે અંશે આગમમાં આવ્યો છે, તેથી તેમાં જે ભિન્ન ફલિતમાં આવ્યું છે તેનાથી અમના પ્રસારનું વસ્તુસ્વરૂપ પણ હોઈ શકે છે.

4. મૂળ પાઠમાં કહ્યું છે કે "નયપક્ષપાત તજી અને જે સ્વરૂપગુપ્ત બની રહે" - એનો અર્થ એમ છે કે પહેલાં નયપક્ષના ચિત્તને છોડે છે અને પછી સ્વરૂપમાં ગુપ્ત થાય છે.

5. ઉપરના ફલિતનો અર્થ એમ થાય છે કે સ્વરૂપમાં જાય છે એટલે ચિત્ત (રાગ)ની ઉત્પત્તિ થતી નથી. બીજો અભાવ છે; તેથી નયપક્ષના ચિત્તને છોડે છે એમ નામમાત્ર ફલિત ફલિતમાં આવે છે.

6. અશુભ ચિત્તોમાં આકુળતા છે અને શુભ ચિત્તોમાં શાંતિ છે.

7. દૃષ્ટિના વિષય વિષે મારા પરદેશી જ્ઞાનમાં ભલે ઘોડી ભૂલ હોય, પરંતુ હું મારા જ્ઞાનસ્વરૂપ તરફ ઢળી રહ્યો છું.

8. જો હું શુદ્ધનયના ચિત્તને પણ છોડીશ તો મને શુદ્ધનયની વિષયભૂત વસ્તુની પ્રાપ્તિ નહીં થાય, પરંતુ તિલ ભાગ પ્રસારની વસ્તુ મારા વેદનમાં આવશે.

9. વસ્તુસ્વરૂપ તો જેવું હતું તે જ પ્રમાણે છે, પરંતુ ચિત્ત સહિત જે જાણે છે, તેને અનુભવ થતો નથી. ચિત્ત રહિત થતાં જેવું વસ્તુસ્વરૂપ હતું તેવો જ અનુભવ થાય છે અને તેને ધર્મ તથા સમ્યગ્દર્શન થાય છે.

ઉત્થાનિકા:- તે આત્મા આવો અનુભવ કરે છે એમ હવેથી કહે છે:-

શ્લોક:-

(દોહરા)

ભાવાય છે ચિત્પુંજને ભાવાભાવ તે ભાવ,
એવું છે પરમાર્થરૂપ તેહ અર્થ સ્વભાવ;
ત્રિજગત અને પદ્ધતિ, બંધની કરી દૂર પાર,
અનુભવું હું માત્ર એ સમયસાર અપાર. ગા. ૬૨.

ટીકાર્થ:- ચિત્સ્વભાવના પુંજ વડે જ પોતાના ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રૌવ્ય ભાવાય છે (-ટકાય છે)- એવું જેનું પરમાર્થસ્વરૂપ હોવાને જે અર્થ છે એવા અપાર સમયસારને હું; સમસ્ત બંધપદ્ધતિને દૂર કરીને એકત્વ કરવા ઇચ્છતો થકો સર્વ ભાવોને છોડીને અનુભવું છું.

ભાવાર્થ:- નિરુપમ અનુભવ થતાં, જેના ત્રિકરણાદિ ગુણોનો પાર નહિ એવા સમયસારરૂપી પરમાત્માનો અનુભવ જ વર્તે છે, 'હું અનુભવું છું' એવો પણ ચિત્ત હોતો નથી- એમ જાણવું.

સારાંશ:- • "ચિત્સ્વભાવના પુંજ વડે જ પોતાના ઉત્પાદ-વ્યય અને ધ્રૌવ્ય ભાવાય છે (-ટકાય છે)":
(પ્ર.સં. 223) ભાવ-અભાવ-ભાવ એમ છે ને? ભાવ એટલે ઉત્પાદ, અભાવ એટલે વ્યય અને ભાવ એટલે ધ્રુવ. ચિત્સ્વભાવના પુંજ વડે પોતાના ઉત્પાદ-વ્યય અને ધ્રુવ ભાવાય છે એટલે કે ધ્રુવનું ધ્યાન કરતાં ઉત્પાદ-વ્યય થાય છે. ત્રણ પદને એકત્વ છે. નવી નવી નિર્મળ પર્યાય ઉત્પન્ન થાય, પૂર્વની પર્યાયનો વ્યય થાય, ધ્રુવપણે ટકી રહે- એ ચિત્પુંજની દૃષ્ટિ વડે ઉત્પાદ-વ્યય અને ધ્રુવ ભાવાય છે એમ કહે છે.

• ત્રિકાળી સ્વભાવ પર દૃષ્ટિ પડવાથી- એ ચિત્સ્વભાવના પુંજ વડે જ નિર્મળ પર્યાયનો ઉત્પાદ, નિર્મળ પર્યાયનો વ્યય અને ધ્રુવ એ ચિત્સ્વભાવના પુંજ વડે જ એ ત્રણેય દોષે- ભાવાય છે- ટકાય છે.

• ચિત્સ્વભાવના પુંજ વડે જ- એકલે વડે જ- કેમ કહે છે. કિંચિત્ રાગ કે ઉત્પાદ-વ્યયનું લક્ષ નહીં, [પરંતુ] જ્ઞાનસ્વભાવના પુંજ વડે જ પોતાના ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ ટકાય છે.

• "એવું જેનું પરમાર્થસ્વરૂપ હોવાને જે અર્થ છે એવા અપાર સમયસારને": ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ ત્રણ થતાં એ ચિત્સ્વભાવના પુંજ વડે કરીને અર્થ જ છે એવા 'અપાર સમયસાર'- જેનો ત્રિકરણ, ત્રિકદેશ, એકેક કોટિ જેનો પાર નહિ એવા સ્વભાવના ભાવ વડે અપાર સમયસારને.

• "હું સમસ્ત બંધપદ્ધતિને દૂર કરીને એકત્વ કરવા ઇચ્છતો થકો સર્વ ભાવોને છોડીને અનુભવું છું": ચિત્ત તો નહીં પરંતુ ત્રણ નિમિત્તો થતા ભાવોને છોડીને હું અનુભવું છું- એવું જ્ઞાન સમ્યગ્દૃષ્ટિ કરે જ્ઞાન છે.

• જ્યાં એકત્વનું કર્યું હોય, એટલે એકત્વનો ચિત્-જ્ઞાન પુંજ એકો પણ-એકલે કરીને, ઉત્પાદ, વ્યય, ધ્રુવ થાય. વ્યવહારના ચિત્તથી કે ઉત્પાદ-વ્યય થાય, એમ નહિ.

• (ભાવાર્થ:) "જેના ત્રિકરણાદિ ગુણોનો પાર નહિ"- ત્રિકરણાદિ એટલે અનંત પર્યાયની વાત નહિ [પરંતુ] ત્રિકરણ અને ત્રિકદેશ અને ત્રિકકોટિ એવા કરણ કરણ ગુણોનો પાર નહિ [એમ અર્થ છે.] નિરુપમ અનુભવ થતાં અધિક જ્ઞાનસ્વભાવ પ્રભુ-ધ્રુવને દૃષ્ટિમાં લેતાં નિરુપમ દશા થાય છે.

- "એવા વિચારરૂપી પરમાણુનો અનુભવ જ નથી થતો": કોઈ જ્ઞાન કારણ, કોઈ જ્ઞાનસ્થાન, કોઈ જ્ઞાનહેતુ.
- "'હું' અનુભવું છું" એવો નિશ્ચય પણ હોતો નથી! અનુભવ તો હોતો નથી. જ્યાં સુધી પરમાણુ, વિકાર ગુણનો વિચાર કરીને અનુભવું છું. એમાં અનુભવું છું એવો પણ ક્યાં નિશ્ચય નથી. (શ્રોતા: અનુભવને જાણે તો ખરો ને?) એ તો તદ્દન નથી. અનુભવે છે કાં અનુભવું છું એવો નિશ્ચય નથી. અનુભવે છે એ તો ફક્ત દૃષ્ટિ આપવા - કહેવા! નિશ્ચિત કારણનો અનુભવ, એ આ અનુભવ તરફ હું એવો પણ તદ્દન ક્યાં છે ત્યાં? નિશ્ચય ક્યાં છે ત્યાં?
- વેદાંત તો છેક તે કાળમાં અનુભવું છું એ શું? અનુભવું છું એ તો તદ્દન ઘણા, એને અહીં નથી. કહી અનુભવું છું એ વસ્તુ કોને વસ્તુનો અનુભવ એ છે (પરંતુ) અનુભવું છું એવો નિશ્ચય નથી. વેદાંત તો તે છે કે કાળમાં એને એનો અનુભવ એ તો હોય ઘણું, પરંતુ અહીં છે.— એ નક્કર જૂઠી વાત છે, નક્કર કારણ છે.
- અનુભવાય છે એ એ પદાર્થ છે, કાં અનુભવું છું એવો નિશ્ચય નથી. ત્રિગુણી વસ્તુને અનુભવું છું એવો તદ્દન છે, પરંતુ તદ્દનો નિશ્ચય નથી.
- એ જ્ઞાન (બોધ)માં તફાવત થયો.

ફિશા-C-2: સરખામણી

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો:—

1. ભાવ- અભાવ-ભાવ અર્થાત્ ઉત્પાદ- વ્યય- ધ્રુવ.
2. દ્રષ્ટિના વિષય પિણ્ડોનું જ્ઞાન ક્રમશઃ જ પામાતી નથી કિંતુ યુગપત્ ઉત્પન્ન થાય છે, પૂર્વની કિંતુ પર્યાયનો વ્યય થાય છે અને ધ્રુવપણે ટકી રહે છે.
3. "આકાર સમયસાર" અર્થાત્ જેમાં ક્રિયાકાંડ, ક્રિયાદર્શન, જ્ઞાન કાંડ કાંડ આદિ પર્યાયોનો પાર નથી એમ અર્થ કર્યું છે.
4. "આકાર સમયસાર" અર્થાત્ જેમાં ક્રિયાકાંડ, ક્રિયાદર્શન, જ્ઞાનકાંડ કાંડ સ્થાનો- ગુણોનો પાર નથી એવા પિણ્ડસ્થાનના પુંજ સમયસારની અર્થે વાત કરી છે.
5. "જે અર્થ છે" અર્થાત્ ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ ત્રણે કાળ કાળ અને પિણ્ડસ્થાનના પુંજ વડે કરીને અર્થ જ છે—જુદા જુદા નથી.
6. ક્રિયા નિમિત્તે કાળ સર્વ ભાવોને છોડીને પોતાના પિણ્ડપુંજને અનુભવવો—એનું નામ સમ્યગ્દર્શન અને [સમ્યક્]જ્ઞાન છે.
7. વસ્તુ અને વસ્તુનો અનુભવ— એ બે જુદી ચીજ ન હોઈ શકે.
8. વસ્તુ અને વસ્તુનો અનુભવ બે જુદી ચીજ છે— બે પરસ્પર ભેદ છે- પરંતુ અનુભવના વિષયમાં 'હું' અનુભવું છું એવા ભેદનો સિદ્ધ નથી.

ગાથા-૧૪૪

ઉત્થાનિકા:- પક્ષાતિપાત જ સમયસાર છે એમ નિયમથી કહે છે-એમ કહે છે:-

ગાથા:-
સમ્યક્ત્વ તેમ જ જ્ઞાનની જે અંતર્ગત સંજ્ઞા નથી,
નયપક્ષ સર્વ રહિત ભાખ્યો તે 'સમયનો સાર' છે. ૧૪૪.

ગાથાર્થ:- જે સર્વ નયપક્ષોથી રહિત હોવામાં આવ્યો છે તે સમયસાર છે. આને જ (-સમયસારને જ) ફળ સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન એવી સંજ્ઞા (નામ) મળે છે. (નામ જુદાં હોવા છતાં વસ્તુ એક જ છે.)

ભાવાર્થ:- આત્માને પહેલાં અનાત્મામાંથી જ્ઞાનસ્વરૂપ નિશ્ચય કરીને પછી ઇન્દ્રિયબુદ્ધિરૂપ મતિજ્ઞાનને જ્ઞાનમાત્રમાં જ મગ્ન કરીને, નવા શ્રુતજ્ઞાનરૂપ નયોના વિકલ્પોને મટાડી શ્રુતજ્ઞાનને પણ નિર્વિકલ્પ કરીને, અંતે અખંડ પ્રતિભાસનો અનુભવ કરતાં જે જ 'સમ્યગ્દર્શન' અને 'સમ્યગ્જ્ઞાન' એવાં નામ પામે છે; સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન તેવો અનુભવથી જુદાં નથી.

ટીકાનો ભાવ: "પક્ષાતિપાત જ સમયસાર છે એમ નિયમથી કહે છે": નિશ્ચયે અબાધિત જુઠું, નુત જુઠું એવો જે નયનો પક્ષ-વિકલ્પ એનાથી અતિક્રાંત સમયસાર છે નય કે પક્ષ છે જે સમયસાર નથી. એમ ઓળખવા એ રીતે વસ્તુનું સ્વરૂપ નક્કી થાય છે - એમ કહે છે.

(પ્ર.નં.૨૨૩)

- "જે પરિપક્વ સમસ્ત નયપક્ષો વડે ખંડિત નહિ થતાં હોવાથી જેને સમસ્ત વિકલ્પોનો વ્યાપાર અટકી ગયો છે એવો છે, તે સમયસાર છે;" પરિપક્વ એટલે શું? જે જ્ઞેયને સ્પર્શે નય-પક્ષ પણ રહી જાય તો પરિપક્વ નયપક્ષ રહિત નથી. ઉ એવાં છે, પૂરતા છે, નુત છે - એવો સ્પર્શ પણ એક રાગનો અંશ - નયના પક્ષનો વિકલ્પ - રહી જાય તો એમાં એકાગ્રતા ખંડિતપણું થાય છે. એમાં એકાંતનો અનુભવ થતો નથી. એ વિકલ્પ થતાં એકાંત જ્ઞાનસ્વરૂપ પૂર્ણ ખંડનાને - ભેદનાને - ભાંગનાને પામે છે.
- હવે નિશ્ચયનો પક્ષ તો એકાંતે નિશ્ચયથી જ જાણવું છે, એનાથી વિપરીતપણે એમાં એમ કહે. નયપક્ષ છોડે છે એટલે વસ્તુ વિકલ્પ ગ્રહણ જાણવી નીકળે છે, એમ કહે. તેને નયપક્ષો વડે ખંડિત નહિ થતાં હોવાથી - કારણ આપે છે.
- વ્યવહાર નિશ્ચય સંબંધ-એવું ઘણા કાળથી વ્યવહારાભાસની રીતમાં ચાલે છે, [પરંતુ] એનો વ્યવહારનું જ્ઞાન કરાવ્યું છે.
- સમસ્ત વિકલ્પોનો વ્યાપાર અટકી ગયો છે એટલે છે તેવો એ. એનું નામ સમયસાર છે.
- "પરિપક્વ આ અંતર્ગત જ ફળ સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાનનું નામ મળે છે. (સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન સમયસારથી જુદાં નથી, એક જ છે.)
- એકાંત વિકલ્પ અટકી ગયો છે અને જેમાં વિકલ્પથી ખંડિતપણું થતું નથી એવો અખંડ એકતા અનુભવમાં આવ્યો, તે સમયસાર છે. વિકલ્પની વૃત્તિઓ શાંત થઈ અને એકતાનો પ્રચંડ - પ્રકટાંડ પૂર્ણ અનુભવમાં આવ્યો તે એકાંતે જ ફળ સમ્યગ્દર્શન છે. અખંડપણે જે અનુભવાયો, એ એકાંતે જ સમ્યગ્દર્શન નામ પામે છે.
- વિકલ્પ રહિત, નિર્વિકલ્પ દૃષ્ટિ થયે અનુભવ, તે તેને તેને એ એકાંતે જ ફળ સમ્યગ્દર્શન એકાંતે એકત્વ સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાનનું નામ મળે છે.
- ફળ- તેને એકત્વ એમ આવું ફળ કહે તેવો? ફળ પ્રકટ છે એવાં- ફળવાળો છે, એમ ફળ સમ્યગ્દર્શન એકાંતે જ હોવાય છે. એ વ્યવહારનો અર્થ થયો.

- પહેલેથી તેણે નિશ્ચિત નિર્ણય કર્યો છે કે આત્મા છે તો એને તેણે સમ્યગ્દર્શનનું નામ આપવું કે નહીં? એમ કે પહેલો નિર્ણય કર્યો નિશ્ચિત નથી, નિર્ણય, પ્રમાણથી-એ નિશ્ચય કર્યો આત્મા છે, આત્મા છે એને સમ્યગ્દર્શન નામ આપવું કે નહીં? ના, કેમ કે નિર્ણયપણાનો અનુભવમાં આત્મા-આત્મા અનુભવવાળાને એકત્વ જ [સમ્યગ્દર્શન નામ નથી.], એક તેણે પ્રમાણ નક્કી કે આવા સ્વભાવ છે તે સ્વીકાર્યું-નક્કી કર્યું છે.
- નિશ્ચયનો વ્યાપાર આખરી ગયો છે, અટક્યો છે-વસ્તુ અટક છે. નયના પક્ષનો-નિશ્ચયના પક્ષનો પણ નિશ્ચય આખરી ગયો છે, અટક્યો છે. જે અનુભવમાં નિશ્ચય આખરી ગયો, અટક્યો એ જ છે-પ્રમાણ જ અટક છે એને "તેને એકત્વ જ સમ્યગ્દર્શન એને સમ્યગ્જ્ઞાનનું નામ આપવું છે" એવું તે દર્શન એને જ્ઞાનની પર્યાય ઉત્પન્ન કરતું છે. સમયસારનો આત્મા આત્મા નિર્ણય, તે દર્શન જ્ઞાનની પર્યાય આવે છે એ આત્મા જ છે. સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન એવા એકત્વ જ નથી છે.
- નિશ્ચય આખરી ગયો છે, અટક્યો જ છે-એ તેણે નક્કી કર્યો નહિ તેણે, અટક્યો ના છે જ-
- પ્રશ્નોત્તર ના એકત્વ જ... વિકલ્પ આવે અને વિકલ્પ જ્ઞાનને એક ન થયું. વિકલ્પ વ્યવહારને થયું એ એટલે પણ જ નહિ. 'વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન' એ સમ્યગ્દર્શન છે જ નહિ. એ તો રાગ છે, એ તો આત્મા આશ્રય તરીકે દર્શન દરવાજા આવ્યું છે.
- જે પર્યાય અંતર્દર્શન છે, એ સમયસાર છે. તરત જ સમયસાર પ્રગટી છે એ તો તેણે પોતાના-અનુભવમાં આવતા નથી. પરંતુ એક તરફ આપણે માત્ર પર્યાયમાં જે અનુભવમાં આત્મા નિશ્ચિત-પણે એને એકત્વ જ એક સમ્યગ્દર્શન આખરે પૂરતા સમ્યગ્દર્શન, તેવા સમ્યગ્દર્શન નામ નથી છે.
- (શ્રોતા: ગઢડા મોંઘું પડી ગયું!) જેવું છે એવું પડી ગયું. જુઓને વ્યાપાર આખરી ગયો છે, અટક્યો છે 'ઘ' અટક્યો છે. જેવો છે તેવો બહેર થયો છે. દ્રવ્ય તો સમ્યગ્દર્શનનો વાત છે એ એક ગુણ-સમ્યક્ચારિત્રની વાત કરતાં નથી. સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર તેનું છે પણ એ જાણે નથી. કરતાં તો એ બે વાત [નિશ્ચયદર્શન એને સમ્યગ્જ્ઞાન]. એ ગાથા ગજબ છે.
- "પુણો, ભૂતત્થાણં અભિગદાણં જીવાદિયાણં આદાણં નિશ્ચય દીઠે..."
- જ્યાંથી તેણે ભૂતાર્થ, એના અભિગત જીવાદિયાણં આત્માનો નિશ્ચય દીઠે-એ નિશ્ચયનો આ. જ્ઞાનપ્રધાનથી જ આપણે આત્મા લઈએ છીએ, જ્ઞાન જ આત્મા એમ આવ્યું. દર્શન તે એક ગુણ ગુણો તેઓ રાખે પરંતુ એની પ્રસિદ્ધિ જ્ઞાન જ કરે છે, એ એક ગુણો (બીજે) પ્રસિદ્ધિ કરતા નથી. એક એવું ગુણો જ્ઞાન સિવાયના એ ઉપાદાને જ્ઞાન જાણને પ્રસિદ્ધ કરે છે તેથી આત્મા જ્ઞાનમય જ છે એમ લીધું. દ્રવ્ય અનુભવની વાત નથી આ.
- "પછી આત્માની પ્રગટ પ્રસિદ્ધિ માટે પરપદાર્થની પ્રસિદ્ધિના કરણો જે ઇન્દ્રિય દ્વારા અને મન દ્વારા પ્રવર્તની બુદ્ધિઓ તે ઉદ્દેશને મર્યાદામાં લાવીને જેણે નિરાકરણને (નિરાકરણના વિષયને) આત્મસન્મુખ કર્યું છે એવો,"
- પહેલો નિર્ણય કર્યો કે આ પુણ્ય તો જ્ઞાનસ્વભાવ છે. એમાં ઉદય તેણે રાગ કે નિશ્ચય એનો છે જ નહીં. કર્મનો સંબંધ અને રાગનો સંબંધ એ વસ્તુમાં છે જ નહીં. એવો પહેલો નિશ્ચય દ્વારા આત્માનો નિશ્ચય કરી, પછી અનુભવ માટે - આત્માની પ્રગટ પ્રસિદ્ધિ માટે [નિરાકરણને આત્મસન્મુખ કરે છે.]
- ઇન્દ્રિય દ્વારા અને મન દ્વારા એનો પર પ્રસિદ્ધિના કરણો છે.
- 'તે ઉદ્દેશ બુદ્ધિઓને મર્યાદામાં લાવીને-પંચેન્દ્રિયોના અને અપર્યાપ્તાનો આશ્રય' લાવીને 'કર્યો

થઈ છે, માટેજ 'મધ્યમ' થઈ છે

- 'તે જ્ઞાનને મધ્યમાં જાણને' એટલે મન કે ઇન્દ્રિય દ્વારા પ્રવર્તતી [બુદ્ધિઓ], પરપદાર્થની પ્રતિષ્ઠા તરફ, કેમ કે આ બાજુ જરી રોકીને, અટકાવીને, અભિધાન નામને એટલે કે સ્વરૂપને આત્મસાત્ કર્યું છે. મન દ્વારા જે પરપદાર્થની પ્રતિષ્ઠા અભિધાનથી થાય છે, તે અભિધાનને સ્વસાત્ કર્યું - ત્યાં આ પામવાની રીત.
- સમજાયું છે તે શા રીતે સમજાવે? ગાઈ આ અભિધાન છે તે એને આત્મસાત્ કરે છે, એ તો દેહ પિંડ છે. કહ્યું તો દેહ સમજાયું છે આમ જે છે તેને આમ વાળી દે છે એ ઉપ. જે મનના દ્વારા પર પ્રતિષ્ઠાનું તરફ જે અભિધાન છે તે ત્યાંથી રોકીને મધ્યમાં જાણને અધિષ્ઠાનનું રીત કરીને - એ અભિધાનને આત્મસાત્ કર્યું.
- હવે, આ રીત શું? પામવાની આ 'રીત' શું? પછી જ્ઞાન થઈ શકે? ? ઇષ-ગુરુ-શાસ્ત્રની ગતિ તરફ તો એ તો પરપદાર્થની પ્રતિષ્ઠા છે.
- એ બધી અભિની વાત કરી, તરત ? અભિપૂર્વક શ્રુત છે તે - પરંપરાર શ્રુતમાં સમાધિ અને શાંતિ છે. પણ આ હોય છે - આત્માની પ્રતિષ્ઠાને પ્રચાર કરવા તે અભિધાનને કોતરવાં પાડે છે.
- "<u>તથા જાણ પ્રવૃત્તિના અધિષ્ઠાનરૂપ ધર્મ અને વસ્તુઓને આત્મના ઉત્પત્તિ કરવાની શ્રુતજ્ઞાનની બુદ્ધિ અને પણ મધ્યમાં જાણીને શ્રુતજ્ઞાન-તત્ત્વને પણ આત્મસાત્ કરવા</u>" ! · શ્રુતચિંતાનો અર્થ: તેમ જાણ એટલે અને પ્રવૃત્તિના અધિષ્ઠાન - આધારરૂપ - ધર્મ જે વસ્તુઓ છે, એના તરફના વલણવાળા વસ્તુઓ છે, (વલણ છે પણ હજુ વસ્તુ છે) કેમકે આત્મના ઉત્પત્તિ કરવાની શ્રુતજ્ઞાનની બુદ્ધિને પણ મધ્યમાં જાણીને - શ્રુતજ્ઞાનને પણ આમ સ્વરૂપ નક્કી કાઢે છે.
- આપણા ઇષ-શાસ્ત્ર-ગુરુની ગતિ કાયિક (શ્રુતજ્ઞાનો) એની તો અહીં વાત નથી, એ સ્થૂળ રાગની તો વાત નથી, કહ્યું તો એના અંતરંગમાં કેવા તરંગના વલણવાળા વસ્તુઓ છે તે પણ દુઃખ ઉત્પન્ન કરે છે.
- "<u>અત્યંત વસ્તુ રહિત થઈને</u>": સિદ્ધત્વ વસ્તુનો અંત આવ્યા નથી ત્યાં લગી, સૂક્ષ્મ વસ્તુનો કોયડો નથી ત્યાં ગુણ-ગુણીનો ભેદ પણ નથી, અને અનુભવ્યું છું કેવો જે સૂક્ષ્મ વસ્તુ એ પણ ત્યાં નથી, સિદ્ધત્વ રાગ રહિત. જ્ઞાયક આખોય એકલો જ છું, એ રીતે વસ્તુનું સ્વરૂપ કેટલાક એમ છે - એમ તે છે.
- 'અત્યંત વસ્તુ રહિત થઈને' - થઈ શકે છે કોણ જ એનું સ્વરૂપ છે.
- "<u>તત્ત્વિક નિજ રસથી જ પ્રચાર થતા, કાયિક-મલિન- ક્ષીણ રહિત, કેવળ, નિત્ય એવું, આખાય વિશ્વના ઉપર જાણે તરતો હોય તેમ...</u>" · વસ્તુ તો ત્યાં દુઃખ છું, શ્રુતનું છે તે કહીયે-કોતરીને લગી તે હવે કહ્યું નિજરસ-આનંદ આવ્યો. વસ્તુ જાણતાં તો ત્યારે આકુળતા અને દુઃખ હતું. શ્રુતજ્ઞાનના વસ્તુઓ એ પણ આકુળતા અને દુઃખરૂપ છે પ્રભુ! આધારના શ્રુતજ્ઞાનની તો વાત જ શું કરવા?
- જ્ઞાયકના વસ્તુથી રહિત થયો, શ્રુતજ્ઞાનના વસ્તુથી રહિત થયો, ત્યાં જ્ઞાનશ્રુતજ્ઞાન પ્રગટ્યું. નિજરસથી જ એમ. તીર્થની પણ મદદ વિના, પોતાના સ્વભાવના સામર્થ્યથી જ [પ્રગટ થયું.]
- જ્ઞાયકનું કેવું સ્વરૂપ - એને આદિ નથી, એને મધ્ય નથી, એને અંત નથી, એ તો છે, છું છે. એને એવો આનંદ-આનંદ સ્વભાવ છે. નિત્ય એવું - એવો એનો સ્વરૂપ જ્ઞાયક

આત્મા. એ સિદ્ધ શિલા નથી એ એટલે જુઓ પડી જાય એ એટલે સિદ્ધ શિલા નથી એમ કહેવામાં આવે છે. બાકી સિદ્ધ શિલા નથી હું એને સિદ્ધ હું એનાથી જુદો હું એવોય સિદ્ધ ત્યાં છે ત્યાં.

- રાગ અને વિકારનો ભાવ કાયમ અંદર પુદ્ગલ, એનાથી જુદું નથી એવોય ભાવ સિદ્ધ[છે.]
- અખંડ પ્રતિભાસમય, એકલું, નિરાવરણ, પરમાત્મારૂપ સમયસારને જ્યારે આત્મા અનુભવે છે તે વખતે જ આત્મા સમ્યક્ત્વી દેખાય છે (એવીને શ્રદ્ધાય છે) એને જણાય છે તેને સમયસાર જ સમ્યગ્દર્શન એને સમ્યગ્જ્ઞાન છે.":
- પ્રતિભાસમય છે તેવો શાનમાં ભાસ થયો - પ્રતિભાસ થયો - છે એવો જણાવામાં આવ્યો. એકલું એકલું જેની દૃષ્ટિ નથી એવું સ્વરૂપ જેનું - જેનો આશ્રયરહિત એકલું નિરાવરણ સ્વભાવ પ્રભુ પરમાત્મારૂપ સમયસારને જ્યારે એ આત્મા અનુભવે છે ત્યારે જ સાચા રીતે શ્રદ્ધાય છે, ત્યારે જ સાચા રીતે જણાય છે તેને સમયસાર જ સમ્યગ્દર્શન એને સમ્યગ્જ્ઞાન છે. અને એવા મૂળમાં શ્રદ્ધા છે અને સિદ્ધને નિર્ણય થયો છે માટે સાચા શ્રદ્ધા છે (એમ કહે).

(પ્ર.નં.૨૨૭) (ભાવાર્થ) • "આત્માને પહેલાં આગમજ્ઞાનથી જ્ઞાનસ્વરૂપ નિશ્ચય કરીને પછી ઇન્દ્રિય-બુદ્ધિરૂપ મતિજ્ઞાનને જ્ઞાનમાત્રમાં જ મગ્ન કરવો-": જણાવાને લીધે શાસ્ત્રજ્ઞાનથી જણાવાય જ્ઞાનસ્વરૂપ છે, માટે છે [એવો નિશ્ચય કરીને] પછી ઇન્દ્રિય એને બુદ્ધિ, જે પરપદાર્થને ગ્રહણ કરે છે તેને - મતિજ્ઞાનને - જ્ઞાનમાત્રમાં જ મગ્ન કરવો [એટલે] એ જ્ઞાનનું જ્ઞાન એમ કહ્યું મગ્ન કરવો કહ્યું છે, આત્મામાં [રાતમાં] મગ્ન કરવો - ગોળ કરવો (તેનું તેનું).

- આગમ જ્ઞાન પણ પરદ્રવ્ય છે (દ્રવ્ય) તે આગમ જ્ઞાનથી પહેલાં આત્માનો નિર્ણય કરે તે આત્મા શું જ્ઞાન છે. એ જ્ઞાનના પ્રકારનું જુદું છે.. એવું એનું સ્વરૂપ છે, એમ [નક્કી] કરે પછી તે મતિજ્ઞાનની બુદ્ધિને જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્મામાં વાળી લેવા. જુઓ એ શિખાય.
- વાત તો એ છે કે મારો સ્વભાવ અને ધ્રુવ - એટલો સત્ છે આત્મા. એનો સ્વભાવ-પર્યાય તો પર્યાય છે, એ પર્યાયમાં પર તરફનું લક્ષ છે, તો પરતરફનું લક્ષ છોડીને પહેલું આગમથી જ્ઞાન કરવું એમ તે છે. એ પરલક્ષી જ્ઞાનમાંથી આગમ જ્ઞાન કરીને પહેલો આત્માનો નિર્ણય કરવો.
- "નવા શ્રુતજ્ઞાનરૂપી જળના સિંચનને મટાડી શ્રુતજ્ઞાનને પણ નિર્સિંચન કરીને,"

શ્રુતજ્ઞાન સંબંધિત નિશ્ચયથી અજાણ્યું, વ્યવહારથી જાણ્યું, માત્ર જે નિશ્ચયથી, વ્યવહારે વર્તમાન પર્યાયમાત્ર છે - એવો જે સિંચનો છે એ શ્રુતજ્ઞાનના, એ વર્તમાન શ્રુતજ્ઞાનની દશા - એ પર્યાયને પણ સિંચન રહિત કરી, આત્મા એ શિખાય.

- શ્રુતજ્ઞાનને પણ એટલે મતિજ્ઞાનને તો ક્યું પરંતુ શ્રુતજ્ઞાનને પણ, નિર્સિંચન કરીને.
- "અને અખંડ પ્રતિભાસનો અનુભવ કરવો.": પર્યાયનું અસ્તિત્વ એ પણ એટલું નથી, ભિન્ન ભિન્ન છે, એકે એકની વસ્તુ જે છે એ એ અને અખંડ છે. ૩૨૬ ગાથામાં આવ્યું છે કે અખંડ એક. "સકલ નિરાવરણ અખંડ એક પ્રત્યક્ષ પ્રતિભાસમય"-ત્યાં એમ કહ્યું છે.
- એનો અસ્તિત્વમાંથી ઉત્પાદ-વ્યયનું અસ્તિત્વ જે છે એ પર તરફના વલણવાળું છે અજ્ઞાનીને, એને આગમ જ્ઞાનથી આત્મા તરફ ભાવ. પછી સિંચનને મટાડી એ ઉત્પાદ-વ્યયને ધ્રુવમાં મગ્ન કે. મગ્ન કે એટલે મગ્ન કે, ત્યાં દૃષ્ટિ રહેવા.
- જ્ઞાનની પર્યાયમાં આવું 'પ્રતિભાસ' થાય, આખો આત્મા, એનો અનુભવ કરવો. અનુભવ

તિષ્ઠ દ્રવ્યનો ધર્મ નથી, પરંતુ એ અર્થક્રિયા કારી, જ્ઞાનની પ્રવૃત્તિમાં 'પ્રતિભાસ ધર્મ'-આભાસ કરવ છે એ અર્થક્રિયાનો પ્રવૃત્તિમાં અનુભવ થાય, એ અર્થક્રિયાનો અનુભવ ધર્મો એમ તૈયાયિકો માને છે.

- "એ જ 'સ્વલક્ષણ' અને 'સામાન્ય' એવાં નામ પામે છે. સ્વલક્ષણ અને સામાન્ય તિષ્ઠ અનુભવથી જુદાં નથી." દ્રવ્ય એ તિષ્ઠ પ્રવૃત્તિમાં કારણ નથી, પરંતુ પ્રવૃત્તિમાં 'પ્રતિભાસમાં આભાસ કરવ જેવડી જે તેનું જ્ઞાન થાય છે. તેનો અનુભવ કરવો તે જ સ્વલક્ષણ અથવા અર્થક્રિયાનો, જ્ઞાનની પ્રવૃત્તિમાં ભાગ ધરાવે અનુભવ કરવો તે જ એને સ્વલક્ષણ અને સામાન્ય નામ મળે છે.
- એ તો ધ્યાનની વાત છે. (ઉદાહરણ: તિષ્ઠ કેતાલે તે ઘુઘરી ઉપાડો કરે તિષ્ઠ કેતાલો તે કાલાનો અનુભવ કરે) એનો અર્થ જ ઈ. જ્ઞાન નરક્ષના ચિત્તના માટે દૂરીને ધ્યાનમાં વધાં જાય છે ત્યારે તેનો અનુભવ થાય છે. જ્ઞાન નરક્ષ રહિત ધ્યાની આ રીત છે.
- એવા અર્થક્રિયાને અનુભવવા માટેની પ્રવૃત્તિમાં એનો અનુભવ થવો. દ્રવ્યાદ્વયમાં જે ચિત્તો રહે છે એ બધાં પર નરક્ષના ચિહ્નવાળા ભાગ છે. એ [ઈરિત] ચિત્તવાળી પ્રવૃત્તિમાં આભાસ દ્વારા જ્ઞાનમાં ગણે, એનો અનુભવ કરવો તેનું નામ સ્વલક્ષણ અને સામાન્ય - એ તિષ્ઠ અનુભવથી જુદી નથી. ચારિત્રની તો અહીં કશ વાત્ય નથી.
- અનુભવ દ્વારાથી અંદર અંતરાય ધ્યાન છે એમ કહ્યું છે. જેમ કે ચિત્રાર કરવાં કરવાં કે સંગમના સંગમના સ્વલક્ષણ થઈ જાય એમ નથી.
- આ તો નથી જ્યું હોય જેને સંગ્રહણ, એની વાત છે. સંગ્રહણ નથી તે જ્યારે જ્યાનો કરવો, જ્યારે જ્યાનો રાખવો [એની વાત છે.]

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :-

1. આ ગાથામાં જ્ઞાનપ્રાપ્તિની વિધિ જણાવી છે.
2. ત્રિગુપ્તિ અધિકારની આ છેલ્લી ગાથા છે.
3. જ્ઞાનપ્રાપ્તિનો માર્ગ આગમજ્ઞાન વડે જ્ઞાનના સ્વરૂપની સમજણથી શરૂ થાય છે.
4. દૃષ્ટિનો વિષય જગતના જ્ઞાનના વિસ્તારથી પાર છે અને તે નિર્વિકલ્પ ધ્યાનથી પ્રાપ્ત થાય છે.
5. વસ્તુના સાચા સ્વરૂપ વિષેનો ખોટો ખ્યાલ પણ જ્ઞાનને ખંડિત કરે છે, અને તેથી જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતી નથી.
6. નિશ્ચયનયનો પક્ષ પણ જ્યારે છૂટી જાય છે ત્યારે નિશ્ચયથી જે જાણ્યું છે એનાથી ઉલટા વિષે જાણતી વસ્તુનો અનુભવ થઈ શકે છે.
7. 'વ્યવહાર સાધન અને નિશ્ચય સાધ્ય' – આવું કથન ઘણો કેવળી કરીને વ્યવહારાર્થે શ્રુતસંદ્વારાર્થે કરવાં જિનની પ્રરૂપણાનું પ્રતિપાદન કર્યું છે.
8. 'સમસ્ત વિકલ્પોનો વ્યાપાર અટકી ગયો છે' એવિધિ વિકલ્પની વૃત્તિઓ રોકાઈ ગઈ છે એટલે 'હું કરું છું' એવો વિકલ્પ પણ રહ્યો નથી.
9. અહીં સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન તથા સમ્યક્ચારિત્ર – એ ત્રણેયની ચર્ચા કરી છે.
10. નિર્વિકલ્પ અનુભવ એ જ સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન છે.
11. જે વિદ્વાનને દૃષ્ટિના વિષયનું પૂરેપૂરું જ્ઞાન છે, તેને સવિકલ્પ દશામાં વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન જરૂર હોય છે.
12. "ત્રિક સમ્યગ્દર્શન" એવિધિ આખું-પૂરેપૂરું સમ્યગ્દર્શન.
13. અહીં સમ્યગ્દર્શન તથા સમ્યગ્જ્ઞાનની નિર્મળ પર્યાયને અભેદવિવક્ષાથી આત્માને સમ્યગ્દર્શન તથા સમ્યગ્જ્ઞાનની સંજ્ઞા આપી છે.
14. "પૂર્ણ શ્રુતજ્ઞાનના અવલંબનથી જ્ઞાનસ્વભાવ આત્માનો નિશ્ચય કરીને" – રીતના આ કથનમાં અનુસંદ્વારાર્થે આત્માના જ્ઞાન સિવાયના બધા ગુણોનો નિષેધ કરી નાખ્યો છે.
15. રીત એ ક્રિયાત્મક કથન અને જ્ઞાનપ્રધાન કથન છે; કારણ કે જ્ઞાન સિવાયના બધા ગુણો પોતાને જાણતા નથી, પરંતુ જ્ઞાન દ્વારા જ જણાય છે.

(૨) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :-

1. ઇન્દ્રિયો અને મન દ્વારા સંતુષ્ટ થઈ શકાય છે.
2. જો પૂર્ણ આગમજ્ઞાનથી આત્માના સમ્યક્ સ્વરૂપનો નિર્ણય કરવામાં ઇન્દ્રિયો અને મન દ્વારા પ્રવર્તતા જ્ઞાનિયાન નયને આત્મ અનુભવ કરવું જોઈએ એમ આચાર્યશ્રીએ કહ્યું છે.
3. શ્રુતના વિકલ્પને નય કહે છે.
4. વિકલ્પમાત્ર આકુળતારૂપ છે.
5. આત્મપ્રાપ્તિના ઇચ્છુક પુરુષે જ્ઞાનિયાન નયને આત્મ અનુભવ કરવામાં ઘણા વ્યવહારીના વિકલ્પોને પણ મર્યાદામાં રાખવાને સ્વરૂપ નક્કી કરવા જોઈએ.
6. અનુભવના સમયે 'હું કાંઈ અનુભવું છું' એવો વિકલ્પમાત્ર રહે છે.

7. 'પિલર ફિટ કરે છે' અથવા 'કામના પિલરને હું જુઓ છું' – એવો વિધિ થાય છે.

8. "પિલર ફિટ કરે છે" અથવા કામના પિલરને હું જુઓ છું એવો અનુભવ થાય છે.

9. જો આપણા ઇચ્છા વગર થાય પાછા હોય તો નિર્વિકલ્પ અનુભવ સિવાય પણ સમાધિ વગર સમાધાન થઈ શકે છે.

10. અભ્યાસ એ સ્થાયી જ્ઞાન છે.

11. પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું અંતિમ ફરમાન છે કે મહેમાં બારા ઉત્પાદ-વ્યયને અભ્યાસ-જ્ઞાનથી અભ્યાસ કરતા થાવ અને પછી તેને દ્રઢમાં લેવાના છે.

12. સમાધિની તમામ અભ્યાસો અનુભવ થાય છે અંતરને દ્રઢ પદવિમાં આવે છે.

13. અમુક અંત અભ્યાસ દ્રઢતાની પદવિમાં પ્રવિભાગ થાય, જ્યારે અભ્યાસ સાક્ષાત્ છે એનું જ્ઞાન થાય તેને અમુક અંતનો અનુભવ થયો એમ કહેવામાં આવે છે, પરંતુ અનુભવ કરવાની પદવિમાં દ્રઢતાનો અભાવ હોય છે.

14. અધિકારદર્શનના ૨૦ મા ઉપરાંત નિર્ણય પદવિ અને દ્રઢ સિદ્ધિની ઉપયુક્ત વાત (પૃષ્ઠ નં. ૧૩) કરવામાં આવી છે.

15. શ્રુતિઓ પણ, અભ્યાસનો અનુભવ અને ધ્યાન – બંધ અંતર્ગત છે.

प्रश्नों के उत्तर

तार्किक रिसोनिंग

गा.पृ.	प्रश्न क्रमांक	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
f.४५	1	T	F	F	T	F	F	F	F	T	T	F	T	F	F	F	
	2	F															
६६,७०	1	B	A	B	A	B	A	C	A	B	–	–	–	–	–	–	
	2	F	F	T	T	T	F	T	F	T	F	T	F	T	T	T	
	3	F	T	T	F	F	T	T	–	–	–	–	–	–	–	–	
७१	1	T	F	F	F	T	T	T	T	T	F	F	F	F	T	F	
	2	F	F														
७२	1	C	A	B	C	A	B	B	A	–	–	–	–	–	–	–	
	2	T	T	T	T	F	F	F	T	F	F	F	F	F	T	T	
	3	F	F	T	T	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	
f.७७	1	D	C	B	A	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	
	2	T	T	F	T	T	T	T	T	T	T	–	–	–	–	–	
७३	1	A	B	C	D	A	B	A	B	B	A	A	B	–	–	–	
	2	T	F	T	T	T	F	T	F	T	T	F	T	T	T	T	
	3	F	T	F	T	F	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	
७४	1	B	A	D	C	F	E	B	A	D	C	F	E	–	–	–	
	2	F	T	F	T	F	F	T	T	F	F	T	T	F	F	T	
f.७५	1	F	T	T	T	T	T	T	F	T	T	T	–	–	–	–	
७५	1	B	A	B	A	A	B	B	A	B	A	B	A	C	D	–	
	2	F	T	F	T	F	T	F	T	F	T	F	T	T	F	T	
*explain?	3	F	T	T	F	T	F	F*	T	T	F	F	–	–	–	–	
f.७६	1	B	A	C	B	A	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	
	2	F	T	F	T	F	F	T	F	F	T	F	F	T	T	T	
	3	T	T	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	

प्रश्नों के उत्तर

गाथा	प्रश्न क्रमांक	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
७६	(1)	B	A	C	B	C	A	C	A	B	A	B	C	C	A	B	–
	(2)	F	T	T	T	F	F	T	F	T	F	T	F	T	T	F	–
	(3)	F	T	T	F	T	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
७७	(1)	F	F	F	T	F	F	F	F	–	–	–	–	–	–	–	–
७८	(1)	C	A	B	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	(2)	F	F	T	T	T	T	T	F	T	T	T	–	–	–	–	–
७९	(1)	B	A	D	C	B	A	C	C	A	B	–	–	–	–	–	–
	(2)	F	T	F	T	T	F	F	T	F	F	F	F	F	T	–	–
f.५०	(1)	B	A	B	A	B	A	B	A	–	–	–	–	–	–	–	–
	(2)	F	T	F	T	T	T	T	T	T	F	T	T	F	T	T	–
८०,८१,८२	(1)	B	A	B	A	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	(2)	F	T	T	T	F	F	F	T	F	F	T	T	T	F	T	–
	(3)	F	T	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
८३	(1)	F	F	T	F	F	T	T	T	F	T	T	F	F	T	F	–
	(2)	F	T	F	T	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
८४	(1)	F	F	T	F	T	F	T	F	T	T	T	T	T	F	–	–
८५	(1)	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	–	–	–	–	–	–
	(2)	F	F	F	T	T	F	F	F	T	T	T	T	T	F	F	–
८६	(1)	A	B	B	A	B	A	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	(2)	F	F	T	F	T	F	T	F	F	T	–	–	–	–	–	–
f.८७	(1)	C	A	B	A	B	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	(2)	F	T	T	T	T	F	F	–	–	–	–	–	–	–	–	–

प्रश्नों के उत्तर

गाथा	प्रश्न क्रमांक	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
f.42	1	C	D	A	B	D	C	B	A	–	–	–	–	–	–	–	–
	2	F	F	T	F	T	T	T	T	T	F	T	T	F	F	T	–
f.43	1	F	F	F	F	F	F	T	F	–	–	–	–	–	–	–	–
f.45	1	F	T	F	T	T	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
f.44	1	T	T	F	T	F	T	F	F	T	–	–	–	–	–	–	–
f.49	1	A	B	C	D	E	F	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	2	F	F	F	T	F	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
69	1	B	A	B	A	B	A	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	2	F	F	T	F	F	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
68	1	B	A	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	2	F	T	F	F	T	F	T	T	F	T	–	–	–	–	–	–
61	1	A	A	B	B	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	2	C	A	B	C	A	B	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	3	F	F	F	T	T	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
60	1	F	T	F	T	T	T	T	F	T	F	F	T	T	F	T	–
59	1	C	A	B	B	A	B	A	B	A	B	A	–	–	–	–	–
	2	T	T	F	T	F	T	F	F	F	T	T	F	–	–	–	–
62	1	B	A	B	A	B	A	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	2	F	T	T	T	T	F	F	T	F	F	T	T	T	T	T	–
63	1	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	–	–
	2	F	F	T	T	T	T	T	F	T	T	T	F	T	T	T	–
	3	T	F	T	T												

प्रश्नों के उत्तर

गाथा	प्रश्न क्रमांक	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
६४	1	C	A	B	C	A	B	B	A	B	A	B	A	-	-	-	-
	2	F	T	T	F	F	F	T	F	T	T	F	F	F	T	F	-
	3	T	F	T	F	T	F	F	T	T	F	F	F	-	-	-	-
६५	1	B	A	B	A	C	A	B	C	A	B	-	-	-	-	-	-
	2	T	T	F	T	F	F	F	T	T	F	T	F	T	F	T	-
	3	T	T	F	T	F	T	T	T	-	-	-	-	-	-	-	-
६६	1	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	A	B	C	-
	2	F	T	F	F	T	T	T	T	F	T	T	T	F	T	T	-
	3	F	T	T	F	F	T	T	T	T	T	T	F	-	-	-	-
६७	1	F	F	T	T	T	T	F	F	F	F	F	T	F	T	F	-
	2	F	T	F	T	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
f.४७	1	F	T	T	T	T	F	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
f.४८	1	T	T	T	F	T	F	F	F	T	F	F	T	-	-	-	-
f.४९	1	F	T	F	T	F	T	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
f.५०	1	F	F	F	T	F	F	F	F	F	-	-	-	-	-	-	-
f.५१	1	T	F	T	F	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
f.५२	1	F	F	T	T	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	2	A	B	C	D	E	F	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
६८	1	F	T	F	F	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
६९	1	B	A	B	A	B	A	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	2	F	T	T	T	T	F	F	F	T	F	T	-	-	-	-	-

प्रश्नों के उत्तर

गाथा	प्रश्न क्रमांक	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
900	1	F	F	T	F	T	T	T	F	F	T	T	T	T	F	T	-
	2	F	T	F	T	F	T	T	T	T	T	T	T	T	T	F	-
	3	F	T	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
901	1	A	B	C	D	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	2	F	T	F	T	T	F	F	F	F	T	F	T	F	F	F	-
	3	T	F	T	T	F	F	T	T	F	F	T	T	-	-	-	-
902	1	C	D	A	B	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	2	F	T	T	F	T	F	T	F	T	F	T	T	-	-	-	-
903	1	T	F	T	F	T	T	F	T	F	T	F	F	T	T	-	-
904	1	T	T	T	F	T	F	F	F	F	F	T	F	F	F	T	-
904	1	E	D	C	B	A	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	2	T	T	T	T	T	T	F	F	F	T	F	F	T	-	-	-
905	1	T	F	T	F	F	F	T	F	F	T	-	-	-	-	-	-
907	1	F	T	T	F	T	F	F	T	T	F	T	F	-	-	-	-
908	1	F	F	F	T	T	T	T	-	-	-	-	-	-	-	-	-
f.53	1	F	F	T	F	T	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
906 से 972	1	B	A	B	A	B	A	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	2	T	F	F	T	F	T	F	T	T	T	F	F	F	T	T	-
	3	F	T	T	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
973 से 994	1	F	F	T	F	T	T	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

प्रश्नों के उत्तर

गा.पृ.	प्रश्न क्रमांक	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
							-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
919 से 920	(1)	F	F	T	T	F	F	F	F	F	T	T	T	T	T	T	-
f.5४	(1)	F	F	T	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
921 से 924	(1)	T	T	F	F	F	T	T	T	T	T	F	F	F	F	T	-
f.5५	(1)	F	F	T	T	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
925	(1)	F	F	T	F	F	T	F	T	T	T	F	F	F	T	T	-
	(2)	F	T	F	F	F	F	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
927	(1)																

प्रश्नों के उत्तर

गाथा	प्रश्न क्रमांक	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
१४१	(1)	B	A	B	A	B	A	–	–	–	–	–	–	–	–	–	
	(2)	F	T	F	T	T	T	T	T	F	F	T	T	F	F	T	–
१४२	(1)	T	T	F	T	T	F	T	F	T	T	T	T	F	F	F	–
	(2)	F	F	T	F	F	F	T	F	–	–	–	–	–	–	–	–
f.६६	(1)	T	F	F	F	T	F	F	F	T	–	–	–	–	–	–	–

प्रश्नों के उत्तर

गाथा	प्रश्न क्रमांक	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
S.G2	1	T	T	F	T	T	T	F	T	-	-	-	-	-	-	-	-
999	1	T	T	T	T	T	F	F	T	F	T	F	T	T	F	T	-
	2	F	T	T	T	T	F	F	T	F	F	T	F	T	T	T	-